

Ku teka ni ku lovola.

	<u>Page</u>
1 La'va nga tekanaka	1
2 Vana , ku tekiwa va ha ri vatsongo	3
3 Ku humesa mbita	4
4 Matekele ya tihosi	

NDZIMA YA II

	6
5 Mavutelé	6
6 Ku vutiwa ka vana	6
7 Ku tsundzuxa vatswari	9
8 Ku vuta vanhwana votala hi nkarhi wunwe	31

NDZOVOLO

9 Tinxaka ta malovolele	12
10 Leswi ku lovoriwaka ha swona:	12
Swikomu	13
Timhondzo ta tindlopfu	14
Tihomu	14
11 Ndzovolo ya manguva lawa	21
12 Ku tisiwa ka ndzovolo	22
13 Byalwa bya masondzo	20
14 Ku vitana ndzovolo	32

SWINWANA

15 Wansati ku teka nsati	27
16 Ku sindzisa ku endla ku rhandza ka la'vakulu	28
17 Ntsumi	31
18 "Bag" (Kit)	21
19 Dangameno	26
20 Mahahla	26
21 La'vo jitama	26
22 Ridzimu	17
23 Vatukulu la'va vuriwaka vini va xuma	15

WANSATI LOYI A TEKIWEKE

24 Vasati va ndzhaka	28
25 Le'swi yilaka	31
RM/ 26 Ku fa ka vukati	35

PP. 1-~~16~~
861(4) Shangaan law of betothal 47 pp typed
BUKU YA I. ino
Ku vuta, ku Teka ni ku lovola.
NDUMANA YA I. Lova na nge tsakelana

I-A-1974 K24/11
- 5.8.1950
Ntsanwisi, H.E.

pages 1-26* L6-10-0 Doubtful

Swivomgo swi tivanisa vanhu. La'va akelaneke va tivana e^cvutomi bya vona. Mindyangu leyi vutomi bya yong byi nga ni ku akisana, leyi yi hanyaka swine-ne, e^cvutomi le^cbyi lulameke, hi yona leyi a yi hlauriwa loko munhu a lava e^cku tekela nwana wa yena e^cnsati. Mindyangu leyi a yi tiviwa yi ri ni ti-huwa, ni timbholovo, ni vuntswaka, ni vukamba (ku yivg)ni vuloyi; ~~a~~ yi nga la-ngutiwi. Hi leswaku vanhu a va nga tali ku tekelana na yona. Na swona loko e^cndyangu wu nga tiviwi a wu nga tali ku hlauriwa ku tekela e^cnwana nsati kona A ku chaviwa leswaku kumbe ku nga tekiwa munhu loyi a nga khamba, kumbe noyi, kumbe munhu loyi a nga ni vuvabyi le^cbyo biha byo chavisa. A yi nga ri mhaka ya rirhandzo ra muteki kumbe mutekiwa, a yi nga ri mhaka ya jaha kumbe wanjhana, a yi ri mhaka ya mindyangu. Loko va tekanile hi ku twanana ni ku tivana, mindyangu leyi a yi hlangana yi shanyisana hi ku hlayisana e makham-byeni ya tinxaka-~~yxaka~~. Na swona loko munhu a nga tiviwi, hi leswaku a nga ri xaka a swi endleka ku nw1 teka loko ku tiviwa e^cvutomi bya yena. E ka lava mi nga vanwe, tani hi vana, va HAHANI munhu a n^cga swi kota ku va teka, swa YILA, i va makwavo. Vana va HAHANI wa munhu vona va swi kota ku ta teka vana va kokwa' wa vona. Na kona kwala ku ni mhaka. Hi fanelo vana lava i vasati va nuna wa hahani wa ~~vana~~ I tinhantswa ta hahani wa vona. Kwalaho loko mukhalabye a nga ha lavi ku teka a nga rhumela e^cnwana wa yena kona a ya teka mana' wa yena. Loko va tekanile vana lava va fanela ku dyisiwa e^cxivindzi.

KU~~DY~~-XIVINDZI. Ku dya xivindzi, i ku tsema vuxaka le^cbyo chavisa. Ku susa e^cku chavana. I ku hundzula e^cmanshamele ya timhaka. A a ri nsati wa tata wa munhu, a a ri mana wa munhu, a swi YILA e^cku nw1 teka. Loko ku dyiwile xivindzi wa swi kota ku nw1 teka, ~~yawa~~ wu ntshunxekile.

Xivindzi xi dyisiwa leswi. Ku tlhaviwa e^cmbuti; vatekani va tshamisa swinwe e^csaw^cmi, va lanoutene, va funeng+ti+ta+in^cloko hi dzovo ra mbuti le^cj, xivindzi xi oxiwile e ku tlaturiwa kumbe ku bubunisiwa. Xi tlhaviwa hi ridzimo va nyikiwa, va xi amukela hi meno, va kokelana. Lexi^{wu} nwana ni ^{wu}nwana a nga ta luma xona o to ncakunha xona a mita xona. Ku herile e^cku dya xivindzi, a va ha ri manana mi nwana, kambe i nsati ni nuna.

X Mageza Khumalo loko a teka Vuyeya Xirhundzu va dyile e xivindzi. ~~Xikombjo~~ Nwana hahani wa xisati a va teki swa yil. Nwana hahani wa xinuna yena wa te-~~nsati~~ wa makwavo^{wu} wa mana ~~ya yena~~ ~~lekwa'~~ wa yena).

Nwana hahani loyi va tekaka i nwana hahani wa xitshengwe (hi leswaku e^cnwana wa nsati loyi a tekiweke ni hahani wa munhu.

Vanhu va xivongo xinwe va swi kota e^cku tekana; kambe tinyimb^c ti fanela ku va ti hambene. Munhu wa swi kota e ku teka vana va makwavo^{wu} wa mana' wa yena. Loko vamakwavo^{wu} va xinuna va teka e^cvasati, vana va xinuna va loyi wa hosi va nga teka e^cvana va xisati va makwavo^{wu} wa loyi wa ndzisana. Vavasati lava va tekiwile e tinxakeni le^cti hambaneke. Vana va xisati e ka makwavo^{wu} wa nsati wa ndzisana a swi yiri ku tekiwa hi vana va xinuna va hosi. E ka la'va nga ri-ki maxaka munhu a nga teka kwihi ni kwihi laha rirhandzu ra yena ri nw1 ko-mbaka kona. ~~# P. 3 - ron om~~

Munhu loyi a hambaneke ni nuna, a vuya a ta ta titshamela e kaya; I XIVUYA. ~~sup~~ Tihomu^{wu} ti therile, vukati byi file. Swo fana ni loko a ri nwhana, a nga te-^{wu} 3 kiwa ~~x~~ mani na mani loko va rhandzana.

(2) Nsati loyi a sukaka e ka nuna(vukatini) a ya e ka ^{wu}nwana ^{wu}nuna i nsati wa MBIRI; i abuya-vukati, ~~wu~~ biwa hi hhlolo ya mbuti. Nsati wo tano a nga ka-ndzi vukati; hambi munhu a ngo tikarhata a nw1 teka o ta suka a tifambela. Hi-kwalaho a swi pfuni nchima adi teka munhu lo'wo tano. a swi tano hi masika. DANGAMENO; Mahahla; ni Va-mana' wa vora a va nghemi a mivabyini. La'vo/dzi-vama hi milenge; DANGAMENO hi lo'wo xhangu hi meno ya le hemha ya mila. MAIAHLA hi la'vo velekiwa va ri vambirhi siku rinwe.

Vana la'va tekiwaka va ha ri vatsongo,

(I) Loko munhu a dyile xuma xa vanhu, a pfumala xo riha ha xona wa swi kota ku komba nwhanyana.

(2) Loko mindyangu yi twanana, yi tsakelana va endla leswaku vana va vona va

texana, leswaku vuxaka byi kula ni ku tiyisiwa hi ku hlangana ka ku tswalana.

Loko wansati a tekiwile, a ri e vukatini, ^u tile hi xuma. Loko a tshuka a humeleriwa hi khombo ra ku loveriwa hi nuna, ^u to tshamisa kwala vukatini. Loko nuna wa yena a ri ni vamakwavo va xinu-na ^unwana wa ^uvona ^u to nwí teka. Nsati leyia nga sindzisiwi, wo ganga loyi a nwí rhandzaka e xikarhi ka ^uvona. Loyi a a komba vunene e ka yena loko nuna wa yena a ha hanya, hi yena loyi a tala-ka ku gangiwa. (NSATI WA NDZHAKA VA TEKA A HA HANYERIWA)

Kambe loko nsati loyi wa muferiwa loko o tshuka a va ni mipujepuje a rhandzana ni ^unwana loyi a nga ri ki wa ndyangu lowu, kutani a ya tekiwa kona, vini va xuma va ta lava xuma xa ^uvona. Kwalaho ku ta famba yena nsati loyi, a siya e ^uvana.

Nanuna loko a feriwile hi nsati ^u tlhela hi le ndzhaku, a ya tivi-ka e ka vakonwana. (Ndzi rilela kwihi?) Ku vula sweswo i ku kombe-la e ^unsati. Loko ku ri ni nwhanyana va to nwí komba yena. Nsati loyi-hi yena loyi a vuriwaka e ^uxi-pfula-yindlu. ^uPfurile e ^uyindlu ja makwavo leyia ^uyi pfaiskile hi rifu ra yena. Yena nsati loyi a nga te-kiwa hi yena nuna loyi ni loko nsati wa yena a ha hanya. Kwalaho i nhlantswa ya makwavo. Matikile ya tshozi

Vasati va tihosi na ^uvona va ^ukekisiwa sweswi vanwana na ^uvona va teki-siwa xiswana; swo hambana hi tinxaka ta vanhu.

E ^unsati lo'nkulu wa hosi, loyi a nga ta va mana' wa tiko, hi leswaku loyi a nga ta tswala hosi, hi loyi a humaka e nhangen'i a va humesa hosi e lawini. Nsati loyi a tekiwa hi xuma xa tiko. I wa tiko. Hi yena a nga ta veleka e ^uhosii. Loko a hloma, siku a nghenaka laha mutini, mindzilo ya timiwa hikwayo. Ndzilo wu ta tshiveriwa e Ntsindza, va ya oka kona hikwavo va muti. Hi xona e ^uxikombiso lexi xa leswaku hi yena mana' wa tiko.

Wansati loko a hloma ^ufanele ku fika a va e mbiteni ya mana' wa nu-na. Loko ku hundzile e ^uminkarhi le'yí pimiweke ^u humesiwa e ^umbita. Nsati wa hosi loko a fika ^u humesiwa e ^umbita xikanwe, a ya tshamisa e mutini wa yena.

KU HUMESA E ^uMBITA. Loko a ri munhu ntsena nkarhi lowu nwingi (MUKHE-GULA) a vonaka leswaku ^ufanele ku humesa e ^unsati wa nwana e ^umolita wo swesa ^uvuswa, a phama, a vitana nwingi (nsati wa nwana) a ku: Vu-swa hi lebyi, namuntiha ndzi ku humesa mbita nwananga. Loko yena a nkhensa ^uto teka ^uvuswa lebyi, a silela, a handzela, a endla madleke.

Masuku a vitana mukhegula ^unwana a nwí yisela a ya nkhensa. Kutani ^uta suka a ya e ka rikwavo a ya vika, ^uvona va ta nwí longisa leswi a nga ta swi tirhisa (mbita, ndyelo, xinkambana ni ^uswinwana leswi va nga swi kumaka). Ha ^ukanyingi nkarhi wa ku humesa e ^unwingi e ^umbita hi loko ku fika nwingi lo' ^untswha. Kwaleko Nkosikazi yena swa yena swi endliwa ni siku rmerlo hikuva hi yena hosi.

E ndzhaku ka nkosikazi hosi ya swi kota ku teka vanwana hilaha mbilu ya yena yi nwí byelaka ha kona. vanhu la'va tekiwaka lava, ^unwana ni ^unwana ^udzatu ya yena yi kombiwa hi ku tlhandlamana ka ^uvona ku ta la-ha vukatini. A va swi koti ku kulelana. Va tiva swivandla ^uvona hi ku ta ka ^uvona.

Loko e xikarhi ka ^uvona ku ri ni loyi a tekiweke e ka va nsati lo'nkulu, yoloie i NHLANTSWA. Ndzhawu ya yena yi tlhandlama Nkosikazi; loko nkosikazi yo tshuka yi lovile ^uhi yena a tekaka e ndzhawu ya nkosikazi.

Hosi a yi endzi e vukweni. Loko a teka, wo na ^uvona nwhana ko lungi-siwa ku loveriwa. Siku a yaka wo ya vuya na yena.

Nkarhi ^uwunwana loko ku ri ni muchongolo, kumbe mujato, kumbe mukhinya-vezo, majaha ni vanwhana va bomobile, va ^utina, va tiphinile nuna wa le Ntsindza, loyi a tiviwaka, wo tlhoma e ^unwhanyana e ^urisiva, swi ta ti-viwa xikanwe leswaku nwhanyana loyi q ^uta ya kandza e ntsindza; hambi a nga va nsati wa vanwana xuma xi ^uta tlhela ku nghena xa le Ntsindza.

MAHLABEZULU hosi ya ka Nwamitwa ^uswi endlile. Nwhanyana a vuya e vukatini kasi a a hlomile.

Lava swi yilaka leswaku va tekana hi lava vuxaka bya vona byi nga kusuhi ngopfu. Munhu wa swi kota ku ya teka e ka va kokwa' wa yena (a nga makwa'mana' wa yena wa xinuna;) mana wa yena ta e ku nwi anwiseni. Swa yila ku teka vana va makwa' tatana hikuva i vama-kwavo va munhu. Swa yila ku teka vana va hahani wa munhu, i vama-kwavo va munhu. Kunene loko munhu a teka nwana wa kokwa' wa yena, makwa' mana' wa yena va fanela ku dyisiwa e XIVINDZI.

Timhaka ta xivindzi ti hlamuseriwile.

XIV.15

Swi kona ee eku tekelana ni la'vo ka va nga ri maxaka, la'va nga tiviwika swinene. Malaho timhaka ta swivongo ta tirha swinene. Ku ni ku chava ka leswaku munhu a nga tshuka a tekile makwavo. Ku tema makwavo swa yila e ka munhu; va nga veleka xilo. Va chava eku ve-leka vanhu la'vo ka va nga tiyelanga (Mokana), wigono, la'vo ka va talanga e m'ehlekeweni ni swinwana ni swinwana.

Na swona ku chaviwa swilo le'swo fana ni mayabyi kukotisa chovela (thuzula) nhlokonho, kumbe xifafe.

Vafisonga va teka tinxaka tinwana. Swa fana ni loko xafutho va ku: wansati a hi muksonga, muksonga wanuna." Hi leswaku swa fanela ku tekana. Na swona loko muksonga a yile e matikweni a a swi kota ku teka kona. Muzulu wa ha ri onwe ni muksonga; hikokwalaho a swi yili leswaku va tekana. Na kona khale a swi nga yiri.

Vanhu la'va tekaneke va fanela ku hanyisana, ku hlayisana.

Wanuna fanela ku tirhela nsati wa yena, fanela eku nwi akela eyindlu; Va fanela ku pfunana eku rima, fanela ku ambexa nsati wa yena; fanela ku nwi bombisa hi hikwaswo le'swi fanelaka. Na yena wansati fanela eku hlayisa nuna wa yena hi ku nwi swekela, ni lungisa yindlu ku yi hlayisa; yi rideriwa, yi sindziwa, yi kukuriwa, yi tshamisa yi basile ku vonaka leswaku ku hanya vanhu kona. ni fanelo le'yikulu ngopfu ya ku hlayisa evana.

Nuna loyi a nga tekiki vuriwa nghwendza. A swi talanga leswaku wanuna tshama a nga teki. Vanwana va kona la'va hlwelaka eku teka, kambe a va tshameri makum.

vavasati va kona la'va hundziwaka hi nkarhi wa vona wa ku tekiwa.

Lo'wa tano va ni mitirno yo tala ngopfu.

Va ta ringeta eku nwi tshungula leswaku majaha kumbe vavanuna va nwi vona; va ta ringeta ni ku nwi khandziyisa eximanga xi nwi rhambuta. ta tihela a suka a yima loko a vona leswaku hikwaswo leswi a swi pfuni nchumu; ta bomba, a helela, a suka ni xihlangi a famba a lava xuma. Loko a fika e mutini a losa, a ku: TI DYELA KWIHI. Va swi tiva leswaku lava xuma. Loko a ri kona wanuna loyi a nga ni xuma a lavaka ku teka wa swi kota ku va a lulama. Loko a nwi amukela va to tshama swinwe nuna loyi a ri karhi a lmlamisa etimhaka ni varikwavo. Loko entsengo wu lulamile va to khoma endlela a ya va komba laha a sukaka kona, ku nga e kaya ka yena. Va ta fika va lovola ntsenso lo'wa lava kaka loko vari na wona. Na swona loko wu nga ringani va ta tatisa siku rinwana. A hi vanyingi la'va swi kotaka ku humesa xuma siku rinwe. Hi kufutsi kandzile eVUKATI.mbaaa.

NDZIMANA YA 2.

Mavutale

Timhaka ta ku vuta ti le mavokweni ya vakulukumba va ndyangu.

Mukhalabye loko a vona leswaku nwana wa yena kurile lungisa e tmhaka ni vandyangu leswaku a lavela nwana wa yena e nsati. Vakulukumba va ta lava ndyangu lowu va vonaka leswaku swa fanela leswaku va tswalana na wona, kutani va ta komba nwana wa vona eku ya lava nwhanyana kona. A swi nga ri ni leswaku kumbe lo'wa jaha ta ala kumbe lo'wa nwhana a a nga pfumeri. A swi tala ku lulama hikuva loyi wa jaha wo va yena nuna wa nsati loyi, kambe i xirho xa ndyangu; a nganga titekeri, tekela ndyangu. Lexi vatswari va xi lungiseke xi lulamile, a ku na kumkarhata kona. Ku vutche ka zana

Vana va nga vutiwa va ha ri vatsanana. A swi ya hi ku tsakela e

ndyangu. Vatswari va mufana loko va tsakela e^ñndyangu wo karhi a va swi kota ku vutela nwana wa vona e ndyangwini lowu. A ku ri ku lwa ku hlanganisa mindyangu leyi mimbirhi. Vana lava va kula va ri nsati na nuna. Vatswari va vona va ri karhi va endla le'swi nga ti-fanelo ni mil--- ya kona. Va chiv^ñrika ku komba swinene leswaku kune ne e^ñyuxaka byi kona. Handle ka xuma xa ndzovolo a va yisa leswi va swi kotaka; ku fana ni maduku, tinguvu to ambexa e^ñnsati, Hambi byi ri vusenga a a gayeriwa(dzingeriwa). Kutani loko va kurile a va tekana.(CHECHA NTHOSI a teka SOMISA XIRIMBANA.)

Vana lava va kurile va ri nuna na nsati hilaha vatswari va vona va nga vula ha kona; a swa ha karhatanga. Va lo na kuia vo tekana ha kunene; va kona kwala Location ya Hosi Mohlaba.

E^ñnwana ku vutiwa a ng a si velekiwa a swi nga tali ku humelela. Leswi swi endliwa hi ya^ñgutho. Vona va swi kota ku ya weka xuma e ka va KOKWANA a ku va ta^ñwi velekela e^ñnsati.

Hi xi^ñsonga loko munhu a dyeriwile xuma le'xinyingi, le'xi ringanaka e^ñntsengo, kutani a ng a x^ñm kumi hikuva vanhu lava swi ri swiswana, loko va ng a ku a langutela ku velekiwa ka nwana wa xisati kona a ng a swi koti ku tlula, "ta fanela ku swi endla. Handle ko va yi ri miriho leyi, swi hundzuka ndlela yinwana ya ku tswalana.

Nwhanyana a ng a tlhakiseriwa jaha. Vatswari loko va twisia ndyangu va ta ringeta ku wu hlanganisa hi ndlela ya ku tswalana. Va ta tirha e^ñmhaka kuvona loko xuma xi ri kona lahaya e ndyangwini lowu; Xana vandyangu lowu va ni rihanyo le'rinen? Xana a va soleki? Loyi wa nwhanyana a ng a ongisa jaha, hilaha kumbe mana' wa yena a ng a nw i letelaka ha kona. Kutaku loko swi fikile laha va vonaka leswaku swi ta lulama, lo'wa nwhana a ngo tlhaka. Va ka jaha loko va swi vona swi ri tano va ta rhumela ntsumi yi tamele e^ñpond^o. Loko yi fika, yi ta ku ndzi rhumiwile hi va ka Mani, pond^o hi leyi, va ri Lavelani haleno.

Kwalaho swi ta va swi fambile swinene. Va ka Mani volavo va to ta va ta ta lovola. # P.Q.10 Ku tsundzuxa vatswari

→ Se page 9 = and page 10
Jaha hi rona le'ri fanelaka ku vulavurisa e^ñnhanyana. Kambe leswi yi ng a fanelo swinene hi loko mhaka hikwayo yi lulamisiwa hi vatswari; kambe hambi jaha ri lo na vona wanhwana ro ya byela vatswari va va vona va lulamisaka e^ñtimhaka swa ha lulamile.

Loko nwana a kurile a lava ku teka kasi tata' wa yena " hiwela ku nw i tekisa yena wa swi kota ku komba m'chleket^o ya yena e ka tata' wa yena. Loko a swi vona swi fanela " to lulamisa e^ñmhaka va lava nhwanyana. Loko kumbe a sola, a pima leswaku nwana wa ha ri ntsana-na " ta swi sola. Kambe a ng a " yi kwalaho, " ta fanela ku tsundzuxana ni va ndyangu e henhla ka mhaka leyi, va vona lexi va ng a xi endlaka. Ha^ñkanyingi swi edleka hilaha nwana a tsundzuxaka ha kona, hikuva loko vo sola va ta salela ku tilaya mundzuku loko, va vona hi nandzu a onhile. A va ng a ha swi koti ku nw i sola hikuva " ta va a va byerile.

Nhwanyana a swi endleki leswaku a tsundzuxa vatswari leswaku " rhanuza ku tekiwa hikuva a hi yena leyi a vulavurisaka, kambe wa vulavurisaka.

Laha wansati a ng a ni fanelo ya ku vula sweswo hi loko a famba a lava xuma. Yoloye " ni fanelo ya ku tsendzeleka a famba a ku: TI DYELA KWIHI?

Ku vuta ka masiku lawa ku tele hikuva ku hlangene xilungu ni xintima, na tona tinxaka ta vanhu ti tele ngopfu, kutani ko welaweriwa. Hambi swi ri tano loko jaha ri vonile wanhwana ri tsundzuxile vatswari, ku to laviwa NTSUMI.(mazinyongwa;xivaga) Ntsumi hi yona yi ng a ta yisa e^ñtimhaka e ka lava mi tekelanaka na vona. Tata' wa mu-nhu a ng a swi koti ku ya hi yexe. Ku fanela ku va ni muvima-rikarhi. Hi leswaku ku ta va ni vumboni ni mundzuku. Hi yona mhaka le'y i endlaka leswaku ku va na Nwa-tindlela(Maditsela).

Ku vuta i ku boha kwalla. Ku vutiwa hi tipondo timbirhi. Tipondo leti hi kona ku nyaniisa ka jaha leswaku ndza ku fhandza wena nhwanyana. Loko jaha ri hundzuka, ri vona kunwana, ri ta lova xuma lexi; kasi loko ku hundzuka loyi wanhwanyana xuma xi ta fanela e^ñku tlhela.

H1 tlhelo ra ku vuta hambi ku laviwa e^cntsumi(Nwa-tindlela)hi le^c
swaku vumbhoni byi ta va kona mundzuku timhaka ti onhakaka.Va
ndyangu va swi kota ku rhuma wa ndyangu. Ku nga rhumiwa hosi ya
tata' wa munhu, kumbe ndzisana ya tata' wa munhu; kumbe ku nga
rhumiwa kokwa' wa munhu hilaha vanhu va swi rhandzaka ha kona. A
swi bohi.

Loko ku vutiwile jaha ni nxangwana va ya e vukweni. Va amukeri-
wile.Va rhurheriwa yindlu yinwe ni vanhwanyana. Loko va ~~xwile~~ ma-
sikwanyana va ta tihelala e kaya.

Ku vuta vanhwanyana vo tala hi nkarhi wunwe a swi endleki; munhu
a nga ka a nga swi endli. Le'xi vanwana va xi endlaka hi ku vula-
vurisa vanhwanyana vo tala hi nkarhi wu ri wunwe. Vanhu la'vo ta-
no a va swi endleli ku ta va teka hikwavo; ko va ku bomba xijaha
xa ximatsi. A swi endliwi hi vanhu vo tala.

Ntsumi; Mazinyongo; Maditsela(i rito le'ri humaka e ka ririm i ra
Sesutho, na swon a ~~hi~~ ra khale) Xivaga (na rona i rito ra Sesutho
Timhaka ta ku vuta loku ti tivisiwile hi nkarhi. Loko ~~vakonwana~~
va fikile, vandyangu va ta hlengeletana, kutani va rhuma ntsumi ya
vona e^cku tivisa e^cvakonwana leswaku va ka Mani(vavuteriwa) va ri
va hlangene. Hi leswaku kwalaho va tlhontlha timhaka. Loko ntsumi
yi vurile sweswo yi to suka yi famba; Vavuti na vona va to rhuma e^c
ntsumi ya vona. Na yona yi ta fika yi ku; Va ka Mani (vavutⁱ) va ri
va vonile ntomb^{hi} e ndyangwini lowu, a nga Mani; va nwi vuia li vi-
to. Va ri va ~~amucia~~ fitswaio;(ku tswalana) ~~W~~ vulavula hi ku humesa
tipondo timbirhi. A suka a famba. Vavuteriwa va ta sala ~~vavitana~~
nwana wa vona. Va ta nwi vutisa loko a va tiva, nⁱloko a ku i vuka-
ti bya yena; ni loko va nga amukela xuma lexi. Loko a ku amukelani
ndzi va rhandzile, ~~swi~~ ta va swi herile, i vakonwana, va amukeriwile.
Tipondo timbirhi to vuta hi tona le'ti nga vekiwa hi Huvo, vanwana
manguva lawa va humesa tinhharhu; kambe a hi naw^y. Loko byi tshuka byi
fa e^cvukati, pondo leyi yi ta lova hikuva Huvo a yi yi tivi.

Vanhwanyana va ya e vukatini. Va ya kandziya e^ckaya. Va ya na nku-
lukumba, a ya va vika, a tlhela. Va rhwele byalwa. Va ta tlhaveriwa
mbuti. Loko timbita ti muka ti nⁱga tlherisiwa hi pond^o hilaha munhu
a swi kotaka ha kona.

Loko munhu a ri nkumaswakwe ~~g~~ ta humesa le'xikulu. Kwalaho swirhwala
a swi nga tlheri, swi ta taia ngopfu. Va to ntse-ntse, vo hi fikile.
Hi tile ku ta tlanelia leswiya mi nga hi tamerisa. Loko mi nwa bya-
lwa lebyo, mi ta rhandza e^cku tsakisa kambe. Va ta suka ni le'xiku-
lu kambe. Na xona xolexo xi ta ta nkhensiwa loko nkarhi wa xona wu
fikile. Loko munhu a ngⁱ endla ^g le'swi va tsarisama, va to tsema e^c
~~aniampru~~ va chuveka. A va nga ha vuyi, kumbe a va nga ha tali kuta
hikuva hi le vumbyaneni.

Vukati bya swi kota ku fa ni loko svilo leswo swi endliwile. Loko
jaha ro tshuka ri nga ha nwi lavi loyi wanhwana, vukati byi to fa
kambe xuma lexi xa Rivuto a xi nga ha tlheri, hikuva hi loyi wajaha a
dlayaka e^cvukati. Tindlela ti tela leti jaha ri nga dlayaka vukati ha
tona. Kumbe ~~g~~ yenge hi ^wanwana, kumbe ~~g~~ fambile a ya titshamela e^c
matikweni, a nga ha vuyi laha kaya.

Na yena nhwanyana loko o^cshuka i ku a nga ha nwi lavi lo'wajaha
byi to fa e^cvukati; kwalaho na kona xuma xa Rivuto xi fanele e^c
ku tlhela hikuva ku dlaya nhwanyana e vukati leb^{hi}.

Loko ku fa ka VUKATI ku humelerisiwa hi rifu na kona timhaka ti to
tlhiamusela ha tox^e. Loko ku fa lo'wanhwanyana, kasi va rikwavo va
byi twisia e^cvukati lebyi, va nga endla leswaku va va komba ^wanwana
nhwanyana. Kwalaho timhaka ti ta ya e mahlweni tan^{hi} loko ~~g~~ n^g a
ku humelang^a nchumu. Loko ku ri hava ^wanwana xuma xi fanele ku ~~tl~~
tlhela. Loko ku fa jaha xuma xi fanele ku tlhela.

NDZOVOLO

Jingaka ta malovolele Leswa ku lovoriwaka ha swona!

Ku lovola swi kena siku rinwana ni rinwana. Loko vanhu va kumile e ntombhi (nhwana) va va va vuta; va nga lovola xikanwe hilaha va swi lavaka ha kona. Na swona loko va lava ku hlwela va nga swi hlwerisa. Kambe na vona vatekeriwa (valovoleriwa) va nga endla byalwa va vitana vakonwana leswaku va ta ta lovola.

Ku lovola hi timbuti ni tinyimpfu a swi kona hi ~~xi~~ songa. Loko munhu a ri na swona swuma swa muxaka wolowo a nga swi hundzuluxa swi va tihomu, kutani a swi heleketa. Vakonwana va nga ka va nga pfumeri ku amukela e timbuti kumbe tinyimpfu.

SWIKOMU. Swikomu a ku tekiwa hi swona e mikarhini ya khale. Nhlayo ya swikomu a yi hambana. Ntlhanu wa makume a ya endla e ~~Tsen~~ na kona ku tida ~~kwala~~ a swi endleka. Leswi swikomu a swi ri swo ya lovola munhu, swi nga ri swo dyiwa; loko ku humile ntlhanu wa makume ku ya lovola Nwa-Mani, loko xuma lexi xi hundzela e mahlweni ku teka wansati, a xi nga siyiwi kumbe ku pamburiwa, xi fanele ku hundza hikwaxo xi ya teka musiwi va loyi a sukeke laha ndyangu. Loko va tshuka va xi siyetile va ta ya kuma marito. Leswi xuma le'xi nga lovola Nwa-Mani hi xi tivaka ya nga makume yokarhi xi kwihi? Xi laveka hikwaxo hikuva vanhu a va tlulani. Xuma xa ~~yindli~~ xi famba xi tele xi nga hunguriwanga.

Swikomu leswi a swi tekanga nkarhi, swi hatlile ku huvuka, swi endla leswaku la'va nga lovoriwa hi swikomu va laviwa tihomu kumbe mali.

Kambe RJPANDZE a ri ri ZIPANDZE (nt-engo yokarhi) wa swikomu. Swakudya hi nkarhi wa ndlala na swona wa endla NDZOVOLO. La'va nga ni ndlala va swi kota ku ta kombela e ka la'va nga ni swakudya ni ku komba m'ehleketo ya vona. Va ka Mani-Muti wa lova hi ndlala, hi hanyiseni, loko hi ponile wansati hi loyi. Loko ndlala yi khomelele ngopfu, yi lehisile e m'karhi, swi ko swi fika laha swi vonakaka swinene leswaku swi riheka ntsena hi ku tswalana, vannu lava va to tekelana. Lovola nwananga a nga heli Va ta tama va ri karhi va ha dya.

Loko ndlala yi nga lehisanga nkarhi, ~~vakonwana~~ va nga engetela ~~hi~~ xuma.

TIMHONDZO TA NDLOPFU. Ndzovalo leyi yi tile ni vaxavi ni vaxavisi Vaxavisi lava a va ri vamatiko. Vona a va tiva ~~e~~ nkoka wa timhondzo ta ndlopfu. Hi tlhelo ra ku lovola a ku nga humesiwi rimbondzo kumbi timhondzo ta ndlopfu. Timhondzo leti a to petiwa (xavisiwa) kutani loko ku kumiwile xuma xa kona xi va xona xuma lexi, xi lovola ka. Rimbondzo ra ndlopfu a ri kuma xuma xo tala ngopfu. Xuma lexi a xi tekiwa xi ya lovola. A swi nga ka' sw'endla timhondzo, rimbondzo ri-e a ri ringana.

TIHOMU. Tihomu hi tona leti a ti lovola ni khale. Tipondo i ta ma nguva lava ya Xilungu. Ntsengo wa tihomu a ku tala khume ni ntlhanu wa tihomu. Hikokwalaho ka ku nononyha ka swilo e m'karhini ya le ndzhaku, ~~huvo~~ ya ka Nkuna (Hosi Mohlaba) yi hunguta. Swi nononyha e ka vanhu ku twisia e ku tirhisa nawo lo'wuntswha lowu. Tihomu a ku vekiwile ntlhanu na ~~tinharnu~~. Hi leswaku ntsengo a wu ri mune wa makume ya tipondo. Hikokwalaho ka ku nononyha ka ku wu tirhisa swi endlile leswaku ku yimiwa e ka khume ra tihomu na homu yinwe. Hi leswaku ntlhanu wa makume ya tipondo ni ntlhanu. (55 O O)

Kutani sweswi NDZOVOLO haleno ka Nkuna yi yimisile xisweswo.

Loko va ku munhu ~~hetile~~ e ~~ku~~ lovola hi loko a fikile kwala ~~kama~~ makume wolawo. Loko a nga si fika kona, hambi swi endlekile leswaku a hlomisa, swi ta va kona leswaku a nga si heta. Loko a nga heti tisi, ~~kutaku~~ loko nwana wa yena a lovoriwa ~~va~~ konwana va ta ta pambula kona leti a ti nwi salele.

Tihomu leti ku lovoriwaka ha tona ti fanele ku hlangana-hlangana, ~~hi~~ leswaku ku fanelu ku ~~na~~ na tintswela ni mathekazi ni swinkuzana.

Loko vanhu va ri la'va ehleketa, la'va tivaka leswaku va endla yini, va ta tata tihomu ta xisati, ta xinuna ti nga vi tinjani.

Sweswo swi sivelia e swivulavula, nikuva loko ku tekiwa e wa-
nsati hi leswaku a ta ta andzisa e muti hi ku veleka e yana.
Loko vanhu vatata e swinkuzana hi leswaku nwana wa vona a va la-
vi leswaku a ta ta kurisa muti lowu a taka ka wona. Hikokwalaho
a hi vanhu vanene la'vo tano. Vanhu vanene, la'va dyaka va fihlu-
la va tiehleketa va ri vona va nga byeriwanga hi munhu. Loko va ti
hlawurile tihomu leti va fanelaka ku ya lovola ha tona a ku nga vi
ni loyi a nga ta sola; hikwaswo swi ta va swi endliwile swinene.
Va amukeri va xuma va ta xi amukela hi ku khensa.

Pages 12 to 14 Come here Tinyiko ni mihivani le'yí fimbaka na tona: Ku ni nkhavi wo byisa ha wona. Ku ni mukwana wo yewula ha wona loko homu yi tshuka yi fa- ku ni xihloka xo bi, a tshawga na xona. Swilo leswo hikwaswo swi famba ni xuma lexí. Andzovolo ya mangnwa laue

NDZOVOLO ya manguva lawa hi tona e tihomu; na yona e mali. Mali leyi ta ha ri tona e tihomu. Homu i ntlhanu wa tipondo. Loko munhu a yisa ntlhanu wa makume ni ntlhanu wa tipondo, yisa na yong e mihihani leyi. Ku ni timfuku timbirhi ta fole. Yinwana i ya manana; yona yi hoxiwa 10/- e ndzeni. Yinwana i ya tatana, yona yi hoxiwa 5/- e ndzeni. Ku ni 5/- yo andlalela xuma loko xi hlayiwa. Haleno ka Nkuna NDZOVOLO (xuma le'xi ringanaka ku teka nhloko ya munhu) yi vekiwile hi HUVO(Hosi Mohlaba). Ku tswa ka ndzoro lo Ku tisiwa ka NDZOVOLO. Ku tivisiwa vakonwana (laha vanhu va tekaka kona) leswaku ku tiwa e ku lovoleni. Vona va ta tilungisa. Ku tilungisa ku nga ku sweka byalwa lebyi vakonwana va nga ta ta nwa byona. Loko lavo va tivisiwile, ku ta rhambiwa vanhu la'va nga ta heleketa xuma lexi. Va rhambiwa hi vunyingi, vavanuna ni vavasati. Vanhu lava va famba ni mufambisi wa timhaka(ntsuumi).

Loko va fikile va ta yimela rito le'ri humaka e ka vakonwana, le'ri va byelaka leswaku sweswi vakonwana va hlangene, va n̄ga vula e zumia ya bona. Ku ta suka e zntsumi, ni znwanana va tisa xuma la zha vatekeriwa va hlengeletaneke kona. Va ta fika va humesa xuma lexi va nga ta na xona. Loko wu ri ntsengo lo'wu heleleke, va ku wu moo tipondo. Va zekela mfuku ya manana ni 10/- ya yona. Va zekela ya tatana ni 5/- ya yona. Va zekela ni 5/- yo andalela xuma. Kutani va ku hi leswi hi vulaka ha swona leswaku hi lava nwana wa nwina. Hi kombela e zmati. Loko yi humile yi ri 55 wa tipondo, vakonwana va nge he koti ku hlamula nchumu loko ku nga ri ku va nyika e zhsati wa bona. Loko va famba na yena kumbe va swi lavisa swinwana swi ta tibya hi bona. Loko ku ri ni mhaka yinwana le'yi hingakanyeke leswaku va nga swi koti ku hlomisa va ta va komba yona. Va ta twa-zana loko kunene yi ri mhaka ya xiviri. Loko vo lava ku va khomedela va to ala hikuva xuma va humesile. Loko ka ha ri ni swinwana le'swi seleke, leswi va vilelaka ha swona, va to va byela. Ha va nkhensa va ka Mani. Kunene swa va vava, va tikombisile. A mi swi voni loko va ku vanhu va lava ku tekelana ni vanhu. Hi nga nkhe-nsa hi nkhensile; ha ha vilela nkumba wa manana ni jazi ra tatana. Ha ha vilela leswi manana a n̄ga zumia e znoiwini. Loko va tile va lulamile, va to humesa zpondo; va ku manana a a humele e handle, loko nkumba kumbe minikumba va nga lulamisanga va ta ku:hi swi twile, ha ha ta tlhela hi le ndzhaku hi ya vika e timhaka leti, hi ta ta mi hlamusa.

Loko ti ri tihomu ta masondzo tono ti ta ti ri karhi ti byisiwa hi majaha. Ti ta fika ti vikiwa. Va ta ta va ta ta ti bona ni ku ti hlaya. Ti fanele ku va ti ri tihomu tinene; ti hetisekile, ku nga ri na yo lamala. Loko ku ri ni mhulu yi fanele ku mirisiwa e^ttimhondzo kwalaho. Loko ku ri ni le'jo lamala va to yi tiherisa hikuva e^tnwana wa bona a nga lamalanga. Timhondzo ti mirisiwa hi 5/- ku mbe 10/- hilaha va nga ta pfumelelana ha kona, a swi tluri kwalaho. Loko swa tihomu swi lulamile, ku ta laveka mukwana, nkhavi, xi hloka xo tsema e^tshanga. I/-, 2/- na 5/- kutani vanhu va ta phyuphypha. Va ta rhurheriwa vakonwana, va nyikiwa swa^ku+dya. I nkhuvu ka dyiwa, ka nwiwa, ka tiniwa, ka tsakiwa.

Nkarhi wunwana e^o tihomu to lovola vo ti tisa hi nomu^o. Ti ta ya vo-

biwa. Loko va ri la'va chivirikaka va rhumela munhu xikanwe a ya
 ti vona; loko a ti vonile, ~~w~~ ta tlherisa mahungu hilaha a nga ma kuma ha kona. Leswi munhu loyi a nga fambiki a ri ~~swakwe~~, a nga ni vanwana vavonisi va yena(timboni) va ta vulavula va kombana e timhaka. Ntsumi yona a yi sali, hi yena nwini wa ndlela(maditsela) ~~yuma~~ a ti ~~layisi~~-i e ndlwini. Hi leswaku loko munhu a veka xuma e ndlwini, nkarhi wunwana loko a khomiwa hi milandzu a nga teka a xi tirhisa a ku ~~w~~ ta xi siva kasi hi makumu a a nga ha swi koti ku siva. Ndlela le'yinene yo hlayisa xuma i ku xi hundzisa xiy'a teka wansati wa yindlu ya xona. Loko xi humile ti ri tipondo ~~la'~~vo tlhariha va ringeta ku xava ~~e~~ti homu, va ti andzisa. Loko ti va kata ti ta velekelana ti tala ~~la'~~ti ~~tseng~~; kwalaho hambi va nga pambula xinwana va tipfuna ha xona ntsengo wona wu ta sala wu tele hilaha swi faneleke ha kona.

Loyi a humesaka xuma ku lovota ~~e~~nwana i tata' wa muni.

I fanelo ya tata' wa munhu ku humesa xuma a lovota ~~e~~nwana wa yena. Munhu ~~layi~~ a nga na vana va vanhwanyana va hlayile, xuma xa lo'wo rhanga i xa tata wa kona. Xuma xa la'vanwana ~~w~~ ta xi nyika vana va yena hi ku landzelelana ka vona.

Kambe loko a nga ri na vana vo tala va xisati, yena mukhalabye a nga teki nchumu, xuma hikwaxo ~~w~~ fanela ku xi nyika vana va yena va teka hi xona. Xuma xa makwavo e ka nwana wa xinuna i fanelo. Loko wansati a tivula hi mufana, a tlhandlameta hi nhwanyana, a tlhandlameta hi mufana, ku ta nhwanyana sweswo-sweswo, va ri nsati loyi ~~e~~vana va yena wa va tekisa.

Loko ku ri hava xuma xa vana, tatana wo humesa xa yena a lovota ~~e~~nwana hi xona.

Loko na yena mukhalabye a nga ri na nchumu, o va munhu sweswi a famba-fambaka, ~~va~~ makwavo va swi kota ~~e~~ku nw~~i~~ pfuna.

Xuma li ~~ng~~ va kona e ka ndzisana ya tatana, yena a nga pfuna ha ~~x~~ xona; kumbe xi nga va e ka hosi ya tatana, na yena a nga pfuna hilaha a swi kotaka ha kona. Xuma lexi a xo huma ntsena, xi fambela makumu, e-e, xi langutela ku ta tlherisiwa siku rinwana. Yamakwavo lava va ni vana na vona la'va lavaka ~~e~~ku lovotiwa; hikokwalaho ~~e~~xuma lexi i ku pfuna hi wona ~~e~~nkarhi lowu ntsena, xi ta fanela ku tlhela leswaku ~~vini~~ va xona na vona va ta kuma ~~e~~vasati. Va xi teka va ri karhi va swi tiva leswaku i nandzu.

Example — MUDUNGAZI MARIBYENI a lovota ~~e~~nwana wa hosi ya yena HANYANA JULY MARIBYENI. Hikwavo i vanhu va hosi Mohiaba Shilubana.

Ku lovola hi xuma xa manana a swi kona hi ~~xi~~ songa. Xuma xa manana ~~ku~~ hava; ~~hikwavo~~ maran~~i~~ xuma xa yena i xa tatana. Loko manana a ri ~~p~~ ni homu leyi a nga nyikiwa hi varikwavo, loko yi fika laha tshangeni, ra laha vukatini bya yena i homu ya tatana. Loko manana a ri N'anga, a kuma xuma hi vun'anga bya yena, a xava ti homu ni timbuti; i swifubo swa tatana. Kwalaho matlhelo hikwavo manana a nga na vito ko twala ra tatana. I xuma xa tatana hikwaxo.

Ku ni xuma xa nyuku. Nwana loko ~~la'~~ngu ri na nchumu laha kaya va titirhela, a kuma swa nyuku wa yena a swi tirhisa ~~e~~ku kuma ~~e~~nsati. Va tele vanhu la'va titirhelaka ku kuma ~~e~~xuma va teka vasati hi xuma xa nyuku.

Swa humelela leswaku vana va munhu va va swisiwana, va nga kumi wo va pfuna. Kwalaho loko va tlharihile va ta pfunana, va kuma xuma xo ringana ntsengo, va lovota hosi ya kona. Va ta tlhela va tirha kambe va hlengelita xi ko xi ringana ~~e~~ntsengo kutani va lovota lo'ntsongo.

Example — Nwamikombe Nkumba a lovotana ni makwavo Dlayani Nkumba. Va sungula hi hosi ya kona Dlayani va nw~~i~~ hiengela, loko va hetile va titirhela xa Nwamikombe.

Xuma le'xi lovoleke ~~e~~nwana xi va xi ya e ka tata' wa kona ntirho wa xona hi ku hundza xi ya teka wansati a vuya laha kaya a ta~~s~~ta siva ndzhawu le'y~~i~~ endliweke hi loyi xuma lexi xi teke laha ka-

ya xi teka yena.

Hilaha hi nga vula ha kona, loko xuma a na xi humile swa humele-la siku rinwana leswaku vukati byi onheka.

Byi nga onhiwa hi loyi wajaha, a tsakisiwile hi mavala ya swimbyanyana kunwana. Kwalaho-ke timhaka tiha yena, ta lovisa xuma xa yena hikwaxo. Kasi loko ku thala nhwanyana xuma xi ta fanele ku tlhela hikwaxo.

Loko na swona ku thala ku ri hava, kambe swi endliwile hi rifu ra nwana wa varhandzani lava, yi ta va yi ri mukha yinwana.

Vannu va tswalana hi ku rhandzana ka vana va vona; kambe loko nwana wa vona a fa; swi vula leswaku ku tswalana koloko ku nga ka ku nga ha yi e mahlweni. Hambi vanhu va twanana rifu ri ta endla leswaku ku twanana koloko ku hela.

Loko ku tshuka ku file lo'wajaha makwavo wa yena a nga sala a teka nhwana loyi. Loko na swona a ri hava makwavo laha ka mana' wa yena, va nga vulavula ni va tindlu tinwana, va teka, vona va ta sala va swi lulamisa hi xindyangu xa vona. Hikuva loko xuma xi huma e ka yinwana yindlu xi ya e ka yinwana i milandzu. Na swona loko ku nga ri na nchumu (Munhu), swo tshikiwa, kwalaho xuma xi fanele eku tlhela.

Loko ko fa loyi wanhwana, loko kunene vukati va byi rhandzile va tlhela va humesa nwana wanhwana leswaku vukati ni ku tswalana, swi tama swa ha ya e mahlweni. Kambe loko va nga swi tsakeri ngopfu mhaka ya kona hi kona ku tlherisa exuma, swi hatla swi hela.

Hi nga si tlulela e k'avanyiseni ka 4, ku ni mhakanyana le mhakeni yo VUTA.

~~Loko~~ Loko va vuta hi ... yo famoa va lava a va endla leswi: Jaha a ro bomba, ri teka nxangwana ya rona va famba va lana e vanhwana. Loko va fika e mutini, va ta tshamisa kwale hubyen, va losa vni va muti. Va ta rungurisana na vona ta ku hanya ni ta tiko lomu va pafka kona. Loko swi herile sweswo va ta va byela le'xi va fambisaka. Kwalaho vavanuna lava va to vitana nhwanyana laha mutini leswaku a teka majaha lawa a ya ma rhurhela. Loko va rhurheriwile, va ta byela nwana loyi wa vona leswi majaha lawa va lavaka xona. Va ta svekeriwa swa~~k~~u^{dy}a; loko va dyile, ku ta endleka etimhaka; hikuva ku rhumiwile rito ri famba ri kukuta vanhwana hikwavo va muganga wo lowo; va byeriwile leswaku ku ni wavuti. Yi ta ta yi tilungusile ya vanhwana, yi bombole. Na vona va kwala' mutini va ta bomba va nghena kwala ntlaweni. Va ta fika va ku yindlu ombe (tata) loko va hlayile, na swona loko va nga hlayanga e mugangeni wolowo ku to fika valava va nga kona. HI VONA VALAVA VANHWANA VA TILE; Majaha lawa va ta languta, va tiphina, va kolwa hilaha va nga ta kolwa ha kona.

Loko va hetile va to langutana nwana ni nwana a vula laha yena a nga swi vona ha kona. Hakanyingi va swi motu ya mangana e ka ... . Loko swi vile tano va to byela vanhwana lava leswaku vona va kolwa hi loyi. Kwalaho la'vanwana va to suka va tifambela.

A va tivi loyi a nga yena muvuti. Hi kona loyi wanhwana a nga ta vutisa leswaku muvuti wa kona hijwihi? A nga Mani wa Mani wa ka Mani? Va ta humesa le'xi nga sagwata ra kona, kutani ta va teka a va yi yisa e kaya ka yena a ya vika mhaka e ka vatswari.

Lavo va ta rhurheriwa, i vakonwana. Masuku va ta komba timhaka e ka vakulukumba. Loko va muka va ta byeriwa leswaku: Mi ya va rungula e kaya hi ta mi tsundzuxa. Hi leswaku va ta va byela loko va lungisi-le leswaku va ta ta lovola. (Maendlela ya fana ni ya mavutele la'mnwana.)

lela yinwana hi leyi: Loko Timhaka ti hlangene ku fanele ku ya vutiwa; ku ta famba yona ntsumi. Loko swi lulamile majaha ma ta ya e ku xweleni. (I) Va nga tlhela ni vanhwanyana va ta e ku tekeni ka xuma. Loko va suka le kaya ka loyi wa nhwana kona ku ta sala ku engiwa e byalwa byo amukela vakonwana loko va ta ta fika ni xuma.

A va fambi masiku yo tala, vo ya xwa siku rinwe ntsena; va ri karhi va korhoka loko ku ri ... lungisiwa XUMA.

Nkarhini lowu va tlhaveriwa mbuti (RISIVA). Risiva ra vanhwanyana.

SOT
 from q.1
 Kuma rata

Và ta vuya va ri karhi va ntswhintswha na xona, xi ta fika xi nghe-na. Tintsumi ha timbərhi ti kona; ya laha kaya ni ya wakenwana. Va tiviwa leswaku va vuya siku leri, kutani va ta fika va rhurge-riwa. Xuma xi ta sunghula ku koxiwa (hlayiwa), leswaku ku ta twana-niwa.

(I) Loko ti ri tihomu ta masondzo ti ta va ti voniwile ta ha ta; ti ta langutisisiwa swinene. Loko nhilayo ya tona yi ringene, hi leswaku loko ti ri khume na yinwe (II) swi ta wa swi nkhensekile. Kambe loko ti lo tala swinkuzana swi ta seleka; loko na kena va lo hlawula magoxa ya khale swi ta va ni, swivulavula. Ti nga tlherisiwa. Ku nga tshuki ku va ni mhulu, kambe yona yi nga mirisiwa timhendzo hi mali. Ha kanyingi 5/- ya kumbe 10/- ya ringama ku mirisa timhendzo; swe ya hi ku twanana ka vanhu.

Sweswo loko swi herile, va korwile leswaku va ka Mani va loverile, va ta lava nkhavi, (ti ta lava ku khayimiwa (byisiwa); va ta lava xihloka, (ti ta fanela ku akeriwa tshanga). Xihleka i 5/-. va ta lava mukwana (ti ta fanela ku yevuriwa loko ti tshuka ti kumiwa hi khombe ra ku fa ti nga si va ni masiku laha kaya ka tona le'ku-ntswha). Mukwana i 1/- ntse-na.

Kupvulavula keleko loko ku herile, va twananile, va te amukela ntse-nego, swi herile.

(2) Loko Xuma xa kona yi ri mali XONA xi ta koxeriwa e ndlwini. Vakonwana va ta rhuma ntsumi ya wona yi suka laha va nga rhurheriwa kona. Ya ta suka va ri vambərhi kumbe varharhu leswaku va ya nyika Xuma lexī ya ri karhi va vonisana. Va ta fika va xi hlaya. Va ta humesa tipondo ta ntihanu wa makume na ntihanu 55 0 0; va ta vekela timfuku timbərhi ta fole. Ya manana yi ta lava 10/-, ya tatana yi ta lava 5/-, ku ta va ni 5/- yinwana ye andlalela. Vanwana va andlalela hi duku(Nturhu), yona yi ta tlula 5/-; yi nga endla 10/- kumbe 15/- hikuva swilo swa vitana masiku lawa.

Va nga humesa ni xuka (nkumba) ra manana ni jazi ra tatana. Loko va swi xavile, va nga swi humesa swi ri swona; kambe loko va lava ku humesa yi ri mali na swona va nga swi endlisa xisweswo.

Loko swi herile i vakonwana, VA NYIKIWA NSATI WA VONA;

(2) Yidlela yinwana hi leswaku loko vanhu va vutile, va humesile tipondo tamberhi & kwala (ku boha kwala) swi to yima nkarhinyana.

Vakonwana va nga ha tsundzuxa kambe leswaku ha ta, (hi ta e ku lovoleni). Kumbe ku nga tlhela ku tsundzuxa valovoleriwa leswaku vakonwanā va ta e ku lovoleni(Tanani mi ta lovola).

Mitirho hikwaye yi ta tirhisiwa xitanha ku sunghulen.

Page f:

1. Dangameno.

2. Mahahla.

bottom 3. La'vo jitama hi milenge.

(1) Dangameno ku vuriwa munhu loyi a rhangaka hi meno ya le henbla ma mila. Munhu loyi ni khombe. Loko u lo lumiwa hi yena a ku holi laha a nga luma kona. Ku kota ka swona hi loko va khwaya meno ya yena va tshungula ha wona. E ka vanhu la'va akelaneke, va tivanaka, a swi karhati. Leswi va tiviwaka, munhu wa swi kota ku endla leswaku munhu lo'wo tano a nga nwí lumi. (Nyoka yo yi wona a yi lumi munhu).

(2) Mahahla ma yila. Va tala ku dlaya wunwe ku sala wunwe. Na swona loko va nga va varharhu, ku ta dlawa vambərhi ku sala wunwe.

(a) Va ri va chava leswaku wona vatswari va nga ta fa. Kambe a va vu-li leswaku va nga ta fa hikokwalaho ka yini!

(b) Va chava ku hlayisa. Ngopfu leswi a va nga ri vanhu vo tshamiseka hikokwalaho ka mikkitsikitsi a va nga ti swi kota ku hlayisa vanhu vamberhi hi nkarhi wu ri wunwe.

(c) Na yena manana wa mahahla swa yila e ka yena e ku nghena e muvabyini; hi leswaku vuvabyi byi nga va ni khombe.

La'vo jitama hi milenga ku vuriwa la'vaku nge loko va velekiwa ku sunghula milenga yi huma. Sweswo a swi tali, i xilo le'xi nga ni khombe. Vanhu la'vo tano a va ngheni laha ku nga ni muvabyi; vuvabyi lebyi byi nga vanga khombe. Swilo leswi swi fanele ku tshama swi tiviwa.

wansati a a swi kota ku teka nsati. Ntirhe le'wukulu lewu a wu endla vanhu va xisati e^oXUMA xo kala munhu a swi kota e^oku teka e^onsati i VUN^eANGA. Wansati a a tshungula vanhu va nwⁱ hakela, a hlengaleta xuma xi ko xi ringana e^oku vuyisa nhloko ga munhu e mutini.

Nsati loyi ^u ta fanelu ku laveriwa wanuna loyi a nga ta nwⁱ velekisa vana. ^{xt}

Hⁱ xi^osonga, leswi vana xi nga xuma, vana la'va velekiweke hi xuma xa nsati loyi, i vana va yena, va ritaniwa hi vite ra yena. Va velekiweke hi xuma xa yena.

Ndzima yinwana hi leswaku leko va ri karhi va rima e^ottimbewu ta vona, wansati a a swi kota e^oku xavisa leswi a swi kumaka kwalembo masinwini, swi xava malu, mbuti, nyimpfu; swi hundzuluxiwa loko swi ri karhi swi andza, swi ko swi bswala homu. Homu yona yi ta andza, ti tala, ti endla ntsengo, wu vuyisa e^owansati e mutini.

Swa ha ri kona na kona manguva lawa. Hambi swi ri tando^a swa ha fani ni khale hikuva e^omkarhini le'yⁱ nga hundza a ku langutiwa e^oxumg ntsema, nhwanyana a nga ri na ku tihlawulela tanhi manguva lawa. Khale tata' wa munhu a a swi kota ku sindzisa e^onwana VUKATI; masiku lawa nhwanyana ^u ya laha ku rhandziwaka hi mbilu ya yena.

Na swona nhwanyana ^u nwana ni ^u nwana ^u lava ku va ni ndyangu wa yena. A va ha twisisi ku tekiwa hi wansatikulebye.

,

KU SINDZISA KU ENDLA ku RHANDZA KA LA^o VAKULU.

Mufana leke a takeriwile nsati a ba ri ntsanana(hi leswaku tata wa yena a bile XUMA a^o ya nwⁱ levelela,) leko a kurile, a a nga swi koti ku ala ku teka nhwanyana loyi. Leko va nwⁱ komba va ku nsati wa wena hi loyi; o amukela.

A swi ri tano ^u ka nhwanyana; a a nga tilangeri. Leke a leveriwile a ha ri ntsanapa; a ka ku loko a kurile ve nwⁱ komba VUKATI lebyi va nga nwⁱ lungisela byona hi ku dya XUMA xa vanhu.

Wanuna loyi a tekeke TSHENGWE, leko a fa a ri ni vana va xinuna, la'va kuleke; kasi ^u fa a siya vasati la'vantswha, vana va yena va sala va teka vasati lava. I va mana' wa ^u yena hi nawe; kambe leswi swi nga endliwa hi Xikwembu leswaku mukhalabye loyi a fa, a swi na nandzu loko va sala vana va teka vasati lava.

Muswazi Khumalo a nga teka e^onsati wa tata' wa yena Munene Khumale. Na swona loko mukhalabye a fa a nga si hlomisa, nwana wa yena ^ufanele ku sala a ya hlomisa.

Mhaka ya kona hi leswaku leke munhu a teka nsati loyi a a ri wa tata' wa yena, vana lava a nga ta va veleka a hi va yena, i va tata wa yena. Vana lava i vamakwavo.

^{Xu} Vavasati lava va mufi va nga tekiwa hi makwavo wa mufi. Kkambe hi ^u tsonga nsati wa ndzhaka va teka a ha hanyelwa. Ha kanyingi wansati ^u ta ganga vana va nuna wa yena lava a va nwⁱ hlayisa.

Loko munhu a fa a siya nsati, nsati loyi ^u ta tekiwa hi ndzisana ya yena; hosi ya yena a nga ka a nga nwⁱ teki, swa yila; i MWINGI.

Hi leswaku munhu ^u teka nsati wa hosi ya yena, a nga ri wa ndzisana. Ndzisana ya munhu ^u teka ^u nsati wa hosi ya yena a velekela hosi ya yena e^oyana.

- (1) Wansati loko a tekile nsati hi xuma xa nyuku wa yena, a nwⁱ lava la wanuna wo nwⁱ velekisa e^ovana, VANA lava va ta va va yena;
- (2) Kambe loko o na teka wansati o ta nwⁱ nyika nuna wa yena leswaku a nwⁱ velekisa e^oyana, vana lava a va nga vi va yena lo'wansati va ta va vana va nuna wa yena.

Munhu loko a fa a siya nsati, nsati loyi a nga nyikiwa xaka ra yena loyi vuxaka byi nga kusuhi kumbe byi nga kule. Nsati wa mufi wa swi kota ku tekiwa hi (kumbe ku nyikiwa) nwana wa HAHAN^u wa yena.

~~Revista~~
Nhlamusele ku ongetela le'swi vupiweke swa leke va ya e ku-loveleni

Ntsumi hi yena e^cmukhemu wa Xuma loko ku yiwa e ku lovelami. Loko rito ri fikile le'ri humaka e ka vatsvari va shwanyama, le'ri nge vakenwana a va te e ku leveleni, va ta lava la'va fanelaka ku famba, la'va heleketa ~~e~~ntsumi. E^cxikarhi ka vona ku ni vatukulu.

Vatukulu lava ku vuriwa ~~e~~vini va XUMA. Loko ku ri kusuhi laha ku yaka ~~ku~~ ya lovoriwa kona, vo na hlengetana va fambisi va XUMA lexi (Tata wa jaha ni yamakwavo ni varikwavo ni la'va nga ta famba,) tata ya kona(wa jaha) to humesa e^cXUMA, xi hlayiwa va xi vona hikwavo.

Loko va ri la'va hetaka xikanwe va ta hlaya e^cntlhanu wa makume ni ntlhanu wa tipondo £55, 0, 0. Hikwavo la'va nga kwalaho va te nkhenisa xikanwe; kutani va te ya e mahlweni mi timhaka. Vanwana va andalala XUMA hi 5/-, Kasi vanwana, tanjhi va le Ntsindza, va lava ku andalaleriwa hi nturhu (duku) lowu va nge i nkhamo wa manana. Kwalmunhu ~~ta~~ humesa le'swi tlulaka 5/-. Swi nga endla 10/- kumbe 15/- Kumbe e^cpondö (f1) Ndzhaku va ta enghenisa e ya timfuku. Mfuku ya ma manana yi ta famba ni 10/-, kasi ya tatana yona yi ta famba ni 5/-.

Ku fanela e^cku enghena ntlhanu (5/-), wu funungula e^cmbita. Kambe ku fanele e^cku enghena 5/- ya ndzhalo wa jaha. Ndzhale lowu, loyi a nga ta wu rhwala o to fika a tshamisa na wona; hi ku swi tiva va te ta xikanwe ni 5/- va ta nwı rhula, va ya veka.

Masuku loko ku twananiwile hi swile leswi va ta suka va famba. Va ta fika va losa. Va losa hi xanchumu; va nga pambula hemu yinwana va losa ha yona. Swi to vuriwa hi mempi madyambu lawa, timhaka ti ta va mundzuku. Va ta amukeriwa varhurheriwa. Ni mixe va ta hlengetana va~~f~~lovoleriwa va ku: Vonakani va ka Mani (ta vuka hi xivongo xa vona). Va ta suka va famba NTSUMI ni ~~w~~anwana va ya laha ku nga ta va ku hlengetene ~~e~~vini va nhloko. Va ta fika va humesa XUMA lexi. Va ta xi hlaya £55, 0, 0. Va ta veka timfuku timb~~r~~hi ya manana va ta veka 10/- e henhla; ya tatana va ta veka 5/- e henhla. Va ta andalala hi lexi va nga ta va va khomile xona; hambi nturhu, hambi 5/-. Loko va hetile sweswo va to suka va famba; va tlhelela kwale ndlwini leyi va nga va rhurhela ka yona. Va ta sala va koxa vona vini, va ri karhi va ku: Va lovoriwa va ka Mani. A mi va voni vanhu; loko va ku va endla xanchumu va ngo endja. Hi nga ha vula yini; va sivile ku vulavula hikwako; va hetile, mo va nyika e^cnsati wa vona.

E-e a va hetanga hikwaswo, maxuka mamberhi ya manana ma kwihi? Jazi ra tatana rona ri kwihi? A hi mhaka yikulu leyi. A hi ri va ngo nyikwa e^cnsati wa vona. Leswo hikwaswo va to byeriwa leswaku swa laveka.

Va to rhuma e^cntsumi ya vona yi heleketa e^ctimhaka. Vatekeriwa va ta ku: Va ka Mani, hi tlangerile ngopfu ; mi kombisile leswaku kunane ma wu lava e^cndyangu lowu. A ku na, munhu loyi a nga bi sanaka huwa na nwina. Ka kona hi lava Maxuka mamberhi ya manana; hi lava e^cJazi ra tatana. E^cNSATI WA NWINA HI YOLOYE HI MI NYIKILE.

KU hlamlula ka swona hi vateki va to ba NKULUNGWANA. Minkarhi hikwayo leyi a ku lo ntsee. Nkulungwana wu pfulerile. Vateki va to ba swi-vuu-vuu. Vatukulu va ha huma va languta-languta loko va vona e^chuku le'yı nga ta va tsakisa va to hlongorisa va khoma va dlaya va sweka. A va na leswaku i huku ya mani. Milandzu yi te va ya vatekeriwa loko va tshuka va khomile huku le'yı nga riki ya laha ndyangu.

Va ta tilavela mapa va sweka va dya. Leko va vona vuputsu kumbe byalwa kwalomu tindlwini va to tlakula va ta nwa. A ku na loyi a nga va hlamlula, swi tiviwa hi hikwavo leswaku i nkarhi wa vona e^cku endla ~~zes~~wo.

Ku ta suka ku ciniwa. Muchongole, mujato, ni swinwana leswi swi nga e ndleleni ya ku tsaka. Vatekeriwa va ta humesa e^crhondzolo, mbuti (hi rona e^crisiva ra Majaha).

Va lerile. Loko yi lulamile nyama leyi va ta dya'leyi va dyaka, va lawula v~~n~~i va muti hi voko. Va siya nenge wa muteki hikuva yena ~~ta~~ ta sala e^cykweni; ~~ta~~ ta sala a dya wona. Nhiko yi nga dyiwa hi vanuna la'va nga ya e ku loveleni.

Le'yı nga vuya laha kaya ku to averiwa vona vavasati la ~~ta~~ va a va Yile e ku lovoleni. Ridzimo ri nga dyiso a hi vavanuna,

This page
goes to
page
7
above

K24/11

Ridzimo. Nyama ley1 ya RIDZIMO a yi swekiwi, yo fomisiwa ku oxa ka yona. Ridzimo leri ri khoma e^xivindzi, mbilu, ni yinswo. Loko ri nga ri kona e^xridzimo leri vanhu va poxisiwa, swi nga ko swi lava e^xmiriho; Ku vuriwa leswaku xifuwo lexi a va nga tlhavelanga hina.

E ka nyama le'yi nga vuya laha kaya ku ni khondzo ra manana wa jaha; ku ni nyimba ya manana wa manana wa jaha. Hi leswaku i ya ko-kwana wa jaha loyi a nga veleka manana wa jaha. Loko va hlayile hala ka kokwa wa kona va ta xekelana yona nyimba ley1. Na kona laha kaya manana wa jaha loko va hlayile (loko va tel^o) va ta xekelana yona e^xnyimba ley1.

Dzovo ri ta tirhisiwa hilaha va ngarta swi rhandza ha kona.

Ndzhaku ka leswo hikwaswo va hangalaka va tiyela e makaya ka vona.

Jaha ri ta sala ri heta e^xviki kwale vukweni, masuku a tivuyela ka-ya.

Na vona vatekeriwa lava va ta sala va lungisa leswaku lo'wanhwanya-na a heleketiwa le Vukatini. Swi ta vuriwa leswaku i ku heleketa e^xNDZWALO (tinguvu ta jaha).

Ndzhalo lowu wa ha fana ni xitshatshana lexi va nga ya na xona, va fika va tsuva na xona, xi ko xi rhuriwa hi 5/-; na kona sweswi, "Bag" ley1, (Ndzwalo) moyi a yi rhwaleke to fika a tsuva na yona, va ko va ta ta yi yula hi yona mali ley1 ya 5/-; hi leswaku mali ley1 yi tlhela yi vuya laha yi nga suka kona.

Vanhwanyana lava va fanele e^xku korhoka (tirha). Loko va fanele e^xkutlhokola mavele va lava I/- leswaku va ta phuphetla mavele lawa leswaku ma nga ti endla vukhafa-khafa loko ma twa misi. Nwini wa vu^o kati ta tifunengeta leswaku a ta aluriwa. Loko a nyikiwile xanchumu ta kota e^xku funungula nguvu ley1 leswaku a ta voniwa. Na loko va ya e matini va to na vuya na won^o, vo fika vo na wona dzedzengwa. (yima). Kwalaho na kambe va lava xanchumu leswaku va ta rhula makhu-wana lawa.

This page goes to page 7 above

Loko va ya e ku rhoteleni ka tihunyi i lumba, va t^o na vuya na tona vo fika vo dzedzengwa; va lava xo va rhula e^xtihunyi leti. Loko va tisa mati yo hlamba ni mpundzu, mati lawa va nga kufumeta ma suka xi-rhami na kona va lava xanchumu.

Sweswi la'va nga va tisa va nga vakulukumba (vavasati) va tlherile, ko sala ku endia vona vanhwanyana swilo leswi hikwaswo.

TINYIKO LETI HIKWATO I TA VONA VANHWANYANA.

Vavasati vona va le kaya sweswi, va vile va vikile hikwaswo leswi va nga ya swi kuma kwale vukatini bya nwana wa vona. Loko ma ri mafundza ya le vanhwini kumbe swi nga va khorwisanga, ku ri yumbyaneni hikwaswo swi vila (vile) swi twakele le kaya.

R'endzo leri ri nga va ri vitanie swirhwala kumbe ri swi siverile. Ku vitana ka swirhwala hioko leswi va nga endlieriwa swona swi tsakisile; mundzuku swi ta va koka ku ya nkhensa; loko va ya tsakisiwa hi makhomele ya vona loko va tle e ku tlangeleli, va ha to engeta va ta e ku nkhensen. Kasi loko vo tlhela va nga tsakisiwanga hi ma-endlela ya kona, a va nga ha swi tsundzuki ku tlhelela kona. Na vona vanhwanyana vi ta tshamisa masiku la'ma ringanaka viki, na vona va tlhela va timukela e kaya ka vona.

Kwala kujima ka ndyangu ka hlaya. Hi leswaku loko munhu a ri nkumaswakwe, kutani e^xnwana wa yena a ya kandziya e vukatini va heleketi va yena wa ta famba va tikiwa swinene. Loko va ri varhwari va byalwa, byi nga tlhaveriwa e^xhomu, hikuva byi ta ta byi tele ngopfu. Ku tlhaviwa mbuti loko maphapha ya kona ma ringana swona.

Loko na swona va ri lava swi nga endlekiki ku rhwala byalwa, va ta rhwala timbewu ta tinxaka-hxaka le'ti heleketa e^xmapa. Swilo leswo na swona hi ku tala ka swona swi ngak^o ka swi nga tlhaveriwi mbuti; Swi kotiwa hi homu.

Madambu lawa va fikaka ha wona va etlela, ro na xa vo nyikiwa mavele va tlhokola va sweka tihove.

Kambe va-nkumaswavo a vi andzanga e tikweni, ku andzile swisiwana. Hikokwalaho ku tala ku tlhaviwa yona e^xmbuti. Na kona lahaya ka leswaku ku ni makuka mamb^orh^o ya manana, a hi le' swi endliwaka hi vanhu hikwavo; e ka vanhu ko humesiwa XUKA rinwe ra manana.

Tindlela timbärhi ta ku levola (tihomu ta masondzo ni xuma xamali) loko ti endliwile ka ha ta va ni minwana mihivana.

Leswi a va yile eku levele ni majaha va tlhaveriwile RISIVA ra vena. Kutami loka va tlherile va vuyile haleno kaya, va yile timfuku ta fole. Tona ti fanele ku heleketiwa hi XIRHWALA. Marhini lewu vanhwanyana va ta ta tlhaveriwa RISIVA ra vena.

Va fikile va tsuva(hlumama), hi leswaku munhu loyi a a rhwele "BAG" a nga yi rhulanga, le fika a tshamisa na yona; va nwi rhurile yesna hi 5/-; sweswi na vena loka va fika na yona va ta tsuva(hlumama), na ka vena yi ta rhuriwa hi wena mtlhanu wa macheleni 5/-.

Risiva leri leke ri tlhaviwile, veke i ra vini va muti; nenge i wa majaha leke ri ri RISIVA ra vomi; kasi leke ri ri RISIVA ra vanhwanyana na kona veni va muti va ta huma ni yeko, na vena vanhwanyana va huma ni nenge. Nyama hikwayo hi swirho swa yena yi ya kaya; vathelketi hi vena va rhwalaka swilo leswi.

Loko va dyile le'yí dyiwaka, va nga emeri hi ku tala, va nga dya ni nhleke; kambe va ta faneli ku siya RIDZIMO nyama le'yí nga tlhemawa e rinhini(xivindzi,yinswo,hiswinwana.) Hi yon^z leyi ku yaka ku ya vikiwa ha yona keke ku ya fikiwa skaya. Hi xena XIVIKO.

BYALWA BYA MASONDZO

Ku ta faneli ku engiwa byalwa le'byi vitaniwaka bya masondzo. Ki ta lovekiwa te comela. Byi ta vandzekerwa, byi swekiwa ni ku rhwariwa byi ya hlantswa masondzo ya tihomu leti ku nga levorowa ha tona. DZIVAMISOKO i nhweti leyi ku naka mpfula le'yikulu, le'yí ku-kulaka makanyi ni ku dlaya misoke (mimpfutla) leyi a ku fambiwa ha yona loko ka ha rholetiwa emakanyi. Loko makanyi ma herile, ku na yesna mpfula leyi ku kukulaka hikwaswo la'swo nunhwa swa makanyi; ku pfuxa byanyi le'byi a byi tshoveleriwile hi milenge ya vanhu loko va ri karhi va famba va lava ~~phile~~ (RHOLA) makanyi ye rhumbula vukanyi. Na swona loko NGOMA (SUNGI) yi herile, va hisile sungi, ku na mpfula leyi va nge yi kukula nkuma wa mindzile leyi a yi tshiveriwa kwale SUNGINI. Hikokwalaho loko tihomu ti levorile, ku faneli ku ya byalwa le'byi seletelaka lomu ti nga kandziya kona.

Maphapha lawa a ma rhwele byalwa lebyi ma ta hakeleriwa pondo 20/-. Swona swi vuriwa eku faya mapapha.

"BAG" (KIT)

Ku tsariwile rite leri ra BAG kwala henbla. Rito leri i ra Xilungu; (Xinghezi), Ri vula ndzhalo wa tinguvu, maxuka ni hikwaswo leswi a nga swi longa leyi wajaha loko a ta laha VUKWENI.

A hi mhaka le'yintswai ya khale; ku le hundzuka mayite ntsena.

Ekhale loko majaha va tlherile, a ku sala ku lungisiwa le ka vanhwanyana; byi vandzekerwa, byi swekiwa, byi heleketa TIMFUKU; a ku nga heleketiwi "Bag" kambe a ku heleketiwa etimfuku.

Byalwa hi xona xifundzo le'xikulukumba e ka Machangana (~~xagisongga~~). Loko munhu a nga endlanga byalwa hi tlhelo ra mpfuwa wihi ni wihi, a swi nga nkhensemekhi ni switsanana. Xilo hambi xi nga ri xikulu, loko munhu a xi endlele nkungu wa byalwa a swi dzuniseka ngopfu; ni namu-ntlha swa ha ri tano.

Mabyalwa lawa mambärhi lawa, ku fana ni manwana hi ku landzelelana ka sw'endlo swa kona, swi vuriwa ku tlengela (nkhensa). Bya MASONDZO byi tlengela e tihomu (Ntsengo); bya timfuku byi tlengela (~~nkhensa~~) fole ni xuma lexi a xi heleketele timfuku leti. Nkharhi wunwana ni wunwana mapapha la'ma tisaka swirhwala leswi ma faneli ku PAYIWA (ku humeseriwa xilo xm nkhensa ha xona.)

Hi ~~Xi~~hangana khale ku nga si nghena xilungu ngopfu mihivani le'minyingi a yi nga edliwi.

Leswi a swi ri ni ku aluriwa (laha a ku ri ni faneli ya tinyiko) hi loko vanhwanyana va yile le ka vajaha. Loko va faneli ku tshamisa e sangwéni va faneli ku tshamisisiwa hi xialulo 1/-; loko va faneli ku dya swa kudu swa laha kaya ka vajaha va faneli ku dyisiwa hi Xialulo 2/-. Masiku lawa swi tluleterile ngopfu hikokwalaho ka ku hlangana-hlangana. Ka tinsoka ta vanhu, kutani na vona ~~yassongga~~ va tekeli swona.

Hikwave la'va nga ni vuxaka bya le kusuhi swa yila leswaku va tekana.

Swa yila ku teka makwava wa munhu, loyi va tlhandlamana, hi leswaku la'va nga anwa manana wunwe.

Swa yila ku teka makwava wa munhu, nwana wa tatana wa munhu l'at velekiweke hi nsati wunwana wa tata wa munhu; hi leswaku makwava wa munhu wa yindlu yinwana.

Swa yila ku teka vana va makwava wa tata wa munhu, i vamakwenu. Hi leswaku hambi va nga va ~~loyi~~ loyi wa xigati kumbe wa xinuna.

Swa yila ku teka vana va hesi ya tata wa munhu, kumbe ya ndzisana ya tata wa munhu; vanhu lava va tiviwa va ri vamakwava wa munhu.

Swa yila ku teka vana va makwava wa munhu wa xigati hesi kumbe ndzisana. Vana va vanhu lava va vuriwa vamakwava. Hi nawra va swi koti ku tekana; a swi pfumfleki, swa yila, swa hlola. Loko swi tshuka swi humelela loko tiko ri nga si va ra xilungu, munhu l'a endlaka le'swo tano a vo dlaya va ku a nga letela.

HAMBI KU RI KA TIHOSI A SWI NGA PFUMELERIWI. SWA YILA. E mhakeni leyi xivuriso le'xi nge (Vukulu bya xava) a xi nga tirhi, ni namuntlha a swi endlawi, swa ha yila tanjhi tolo. Tanjhi Muxe wa le Bibelini tata wa yenda a ri ~~mu~~levi, na yena mana wa yena a a ri wa rixaka ra Levi; na kona hi Xisongwa munhu wa swi kota ku teka wa ka Maluleke kasi na yena i wa ka Maluleke; na loko a ri Cawuke wa swi kota ku teka wa ka Cawuke. Kambe mindyangu leyi yi fanela ku va yi hlehlile, yi ri kule swinene laha swi nga ha vonakiki swineng.

Ku teka wa Matiko a swi nga yiri hi xi-zsonga (xi-changana). Loko nyimpi yi humile yi ya hlasela, va vuya va khomile tinhleko, vavasati a vo va teka va va vasati va vona. E mhakeni leyia a va nga tikarhati ku lava ku tiva leswaku munhu loyi i ~~Neyi~~, kumbe Khamba, kumbe i wa rixaka rihi. Hambi va ri lava va khomiwaka va ri vafana xivongo xa vona xi ta dyiwa hi xa mukhomu wa vona. Va kona la'va nga va ka Nkuna namuntlha la'va tiviwaka swinene leswaku va tile haleno hi ku khomawa e tinyimpini. Kambe loko ri lele, vanhu va akile hijku rhula, hilaha swi nga sungula kona ku va ni ku nyenyana.

Muvenda ~~hubexa~~ ~~Xa~~ tsenga a va nga teki, kambe namuntlha swi fikile kambe laha nhwanyana wa ~~Muvenda~~ ~~hubexa~~ va tekaka.

Maswazi ni ~~Zulu~~ Zulu va tekana ni ~~Vaf~~ zsonga; Zulu hi yena nsinya. Seshangana a a huma kona ka Zulu, kwalaho ku nyenyana ku hava hi ntiyiso, swo va kona hi ku vulavula. Namuntlha kona a ka ha ri na mhaka ya muxaka ~~welwe~~, hi tekana hi ri karhi hi tivana swinene.

Khale a va ~~vavenda~~ ~~ku~~ ~~vavenda~~ a va dyi ~~nhlampfi~~; loko swi sungula swona vanuna va ~~va~~ ~~ku~~ loko va humile, va ya kuma ~~nhlampfi~~ va dya, a va byela la'vanwana leswaku va nga yinva ya vula le kaya leswaku va dyile ~~nhlampfi~~. Kambe namuntlha vo dya ri lo hesii. (Va dya e rivaleni) ~~Vaf~~ zsonga loko va ku a va teki ~~hubexa~~ a va ku hi leswi a ambalaka ~~njindzi~~ (~~hubexa~~ wa ~~njindzi~~). Muvenda

ndzhundu Muvenda ndzhundu

Nkol Ku rhandzeka ka wanhwanyana Kumbe ku sandzeka ka yena

Loko a yimeskile, a lehile, wa tinhlaya to leha ku ringanelo.

na swona loko ti lehile ku tlula va ri (wa tinhlaya to ngi ta mbyana)

U fanelia ku va nhwanyana wa mikhova le'minene, wa xichavo.

A nga va ni xichavo, a swi tekela e ka mana wa yena, kasi i valoyi; Kwalaho xivuriso xi tiyile (Kuwa re tswhuka e ndzeni i swivungu)

Loko na swona a komile ku ringana, na wona mmiri wu nwi ringana, wa nkhenseka; kasi loko a komile ku tlurisa va ri: Ku koma wo nge u lo tsemekela e ndzeni. Kumbe ku koma wo nga i xigone (yoloye) tlurisile ku koma.

Loko a ri ni KHAVAnkava lo'wo nge i phapma,) loko swi nga tluri mpi-mo a swi na nchumu.

Loko a ri ni mavele lawa ma nga lo phatsa, va ri i mofu, yena o rhandzeka ngopfu; kambe loko mavele ma lehile ngepfu, ma lo kapatsa, va ri: Mavele yo nge i mibya. Mibya ya dzovo ro bebula nwana.

Loko nhwanyana a tluriwa hi mmiri wa yena va ri i vuvabyi. kwalaho a ku na munhu loyi a nga tekaka muvabyi.

Mahlo ya nhwanyana ma fanele ku ringanelo; loko ma ri makulu va ri: Mahlo o ngi ya xikhova. Na swona a ma fanelanga ku va na maswori. Nhamu na yena yi fanelanga ku leha^{ku} ku tlurisa, yi nga fanisiwa hi nhamu ya ncolelwani.

Tindleve na tona ti fanele ku ringanelo, loko ti ri titsongo ngopfu tindleve ta mbeva^{ku} loko ti ri tikulu ngopfu mikupya.

Ku hava munhu wo hetiseka. Ha^{ku} kanyingi munhu wo saseka wo teka nsati wo swarha ngopfu. Na kambe wansati loko a sasekile ngopfu tala ku tekiwa hi nuna wo swarha.

Sweswo swi komba leswaku ku tekana siku rinwana i mhaka le'yi ngo endliwa hi Ntumbuluko.

Ku nyenyiwa e ka wanuna(jaha) ni ka wansati(nhwanyana) swa tshunguriwa. Mirhi ya rirhandzu yi kona^{ku} munhu (jaha) a nga lungisiwa ha yona kumene a kuma nsati; na yena nhwanyana a nga lungisiwa ha yona kumene a kuma nuna.

H. Ku vuta vanhwanyana vo tala hi nkari^{wunwe}

X t

Hi tlhelo ra nawu wa xisonge a ku na nchumu le'xi nga sivelaka munhu ku vuta ni ku lovola vasati vo tala hi nkari^{wu} ri wunwe. Loko mukhu a titshemba, a vona a tsindzile (a ri nkumaswakwe) a nga swi kota ku vuta vanhwanyana vo tala (vo tlula wunwe) hi nkari^{wu}. Loko munhu a nga ri na nchumu a swi endleki, nawu hambi^{wu} pfumela, e mhakeni ley^{ku} ko laveka XUMA ntseña. Hosi Shilubana l'a fumaka eka Nkuna namuntla Vasati va yena va hlomile siku rinwe. Hi leswaku XUMA xi nghanile si-ku rinwe hikuva tihosi ta swi kota.

N. Le'sur Yilaka

Swa yila leswaku ndzisana yi tekiwa hosi ya kona yi nga si kuma vukati. A swi nga endleki leswaku ndzisana yi hloma hosi ya ha ri kaya. Hi leswaku ndzisana yi ta kulela hosi.

Hambi a ri wanuna a nga swi koti ku teka loko hesi ya yena yi nga si xiteka. Loko hosi yi hiwela ku teka kasi ndzisama yihisekela ku teka swa vulavuriwa hi vatsvari, ni maxaka. Loyi wa hosi^{wu} ta vutisiwa leswaku hikokwalaho ka yini a nga teki? Loko a vona leswaku a nga lavi ku teka hi ku hatlisa^{wu} ta fanelo ku ntshunxa ndzisana, kutani yena a nga sala a hlomisa xindzhaku. Kambe mhaka le'yo^{wu} tane a yi tali; yona ya endleka. TISANI DLAYANI va^{wu} ntshunxile a teka hikuva hosi ya yena SODHLANE DLAYANI a a nga lavi ku hatla a teka.

R. Ntsumi

Nwatindlela(NTSUMI). Ntsumi yi laveka loko ku ri na laha vukati byi lavaka ku endliva kona. Munhu loyi a fanelaka ku fambisa timhaka ta^{wu} vukati^{wu} fanelo ku va^{wu} xaka, kumbe wa ndyangu kusuhi ngopfu loko^{wu} va^{wu} timhaka leti va^{wu} nga rhamdzi leswaku timhaka ta^{wu} vona ti tiviwa hi vanhu hikwavo. Na swona^{wu} fanelo ku va^{wu} l'a akeke kusuhi leswaku loko a laveka a ta hatlisa^{wu} a kumeka.

Hambi a nga ri xaka kambe^{wu} fanelo ku va^{wu} munhu l'a tshembekaka, loyi a nga ta vulavula ntiyiso.

Na yena^{wu} NTSUMI wa swi kota ku hlawuriwa leswaku a tirha ntirhe lowu. Ntsumi loko yi fika e mutini lowu wa vanhu lava ku^{wu} nga ni nhwanyana loyi va^{wu} nwi lavaka, fika^{wu} nghana hi nkulukumba^{wu} nwana. Ta^{wu} nwi hlamusela leswi a teka ha swona. Yoloye na yena^{wu} ta yisa timhaka eka^{wu} va^{wu} tona. Mavulele: Ndzi rhumiwile hi va^{wu} ka Mani, va^{wu} ri va^{wu} kombela Ritswalo(ku tswalana; ku hlekelana) a komba nwana loyi a laveriwaka nsati, a komba ni nsati wa kona. Loko va^{wu} ri kona laha kaya vavanuna ni vavasati va^{wu} ndyangu lowu kunwe na yena nhwanyana, va^{wu} to vitaniwa nhwanyana a vutisiwa loko a tiva timhaka leti, ni loko a rhandza jaha ler. Loko a ku hi swona wa^{wu} tiva timhaka leti, ni leswaku wa^{wu} rhandza va^{wu} to nkhensa. Loko NTSUMI yi tile yi longile ta^{wu} rivuto^{wu} to humesa. Na swona loko va^{wu} ndyangu va^{wu} nga ri kona, kumbe nhwanyana a nga ri kona, ntsumi yi to byeriwa ku ta^{wu} ta^{wu} hi rinwana siku.

Loko a fambile Nwatindlela(ntsumi) va^{wu} ta^{wu} sala va^{wu} hlaneletana va^{wu} ndyangu ku kamba mhaka. Loko va^{wu} ri la^{wu} va^{wu} tivanaka ni khale a ku^{wu} nga vi na swo karhata. Kasi loko va^{wu} nga tivani, ku ta^{wu} va^{wu} ni le'swo fana ni leswi:

^X Vanhu lava hi la^{wu} vo yini? A hi Valoyi? a va^{wu} nga hi dlayeli nwana? Leswi a hi makhamba? hi to switsanana, kasi nwana wo ya thyakeni, ka^{wu} ta fa.

hi ku dya swo yiva,

NDZOVOLO:

Hi hlamuserile ta ndzevelo hilaha yi nga ha kona namuntlha. Khale Machangana a va levela hi tihemu ta ntlhanu na yinwe; hi le-swaku leke ti hundzuriwa mali a swi ringana makume marharhu ya tipende. (730)

E ndzhaku ka minkarhi^{swi} fikile laha ku leveriwaka^{hi} ntlhanu wa tihemu na timharhu; leke ti hundzuriwa mali a swi endla mune wa makume. (740).

Ntsenge lewu wa mune wa makume ni namuntlha munhu va nga keta ku nwi nyika ~~g~~ klemisa leke a swi ketile ku humesa tena. Kambe kunene swi ni ku vulavula. Swi ni ku karhata kunene hikuva ntsenge sweswi wu tlakukile, wu le mahlweni.

Namuntlha ntsenge i ntlhanu wa makume na ntlhanu wa tipende £55) Leke munhu a nyikiwa nsati hi leke a swi ketile ku fika laha v*en*ni va nhwanyana va venaka leswaku va leveriwaka^{loveleriwile}.

Ku ni tindlela te tala le'ti onhaka makungu ya vanhu. Swa endleka leswaku va ku leke vatsvari va ha pepela xuma nhwanyana a pfhuka (tlhaka); kwalah^g onhile makungu ya vatsvari. Va nga ha ya emahlweni ku pepela, kambe swi ta nonen^{na} hikuva vateki a va nga ha tikarhati ngepfu. Va ta ku: Leswi hi nga na yena ha ha karhatiwa hi yini? Va nga pfanga ne tshika ku tikarhata ku lava xuma xa ku hetisa ntsehgo.

XUMA xi popeleka leke nhwanyana a ha ri ka rikwave hikuva ku ta va ni ku hiseka matlhelo mamb^{prhi}; vateki va ta tikarhata leswaku va kuma ntsenge le'wu teleke.

Tihesi ti levela ku tlula vanhu. Hi leswaku lava va ngo va vanhu ntsena. Hesi Shilubana Mohlaba^g leveleriwile nkesikazi ya yena hi tihemu ta ~~ntsheng~~ makum khume na ntlhanu na yinwe (16); hi leswaku leke a yi ve mali i ntlhanu wa makume na makume manharhu ya tipende. (80). Timhaka leti ti endliwile hi tata wa yema hesi Mehlabo a ha hanya.

NDZOVOLO yi vitaniwa hi vakonwana. Hilaha hi nga swi vena ha kona vakonwana va endla byalwa va vitana va ku: Tanani mi ta levela. Kumbe kutaku leke vateki va vutila, va tlhela va va vena la'va tsundzuxaka leswaku va ta e ku leveleni. Swa endleka hi tindlela leti timb^{prhi}.

Kumbe vateki va nga kembela leswaku va hlemiseriwa va ta vuya va levela ndzhaku hikewalahe ka ku hluleka ku humesa XUMA xikanwe hi ku pfumala. Na swena leswi swa endliwa. Kumbe vanwana vakonwana va vuya va nga karhati, va tikarhata ku tisa leswi va swi kumaka va ke va keta ku heta ntsengo. Kambe vanwana vakonwana va tsandzeka ku tshembeka, va nga ha swi keti ku endla hilaha va nga tshembisa ha kona.

SWINYINGI HUNISI leke a teka Gavaza Xingange^g pfumeleleme ni vakonwana leswaku va nwi hlemisela^g ta va levelela. Vakonwana lava a va neno-nkanga, va nwi hlemiserile. A ndzhakumyana a heleketa le'swi ringana-ka makume mamb^{prhi} ya tipende, Leke ku hundzile mkarhi we lehanyana a va nyika tihemu ta ntlhanu na timb^{prhi} (7); hi leswaku hi mali a yi ta va makume marharhu ya tipende ni ntlhanu (735). Leswi swo tshuka swi ve kona, a swi tali, na swona we nge a hi naw^g; Na swona aswi endliwi ngopfu hambi leswi. Swinyingi Hunisi yena vakonwana va nwi pfumelela. Le'swi taleke ngopfu ~~hi~~ ku humesa ntsenge lewu vanhu va nwi na wena, kutani leke va kayikela, va kembela ku hlemiseriwa, va ta hetisa endzhaku. Leswo swa endleka ngopfu leko nhwanyana a kurile hi ku chava leswaku a nwi onha, a pfhuka (tlhaka) kutani swi ta va swi nwi pfumanga schumu ku ala ka vena.

Hi tlhelo leri leke nhwanyana a pfhuka (tlhaka), a ya evukatini hambi va nwi si levela; va ta nwi levela a ri kwale vukatini. Swi tala ku endleka leswi.

Leke a hlemile, vakonwana va ri karki va pepela XUMA, kambe va nwi xi nyikiwi, va te tiya kona ku endla byalwa bye vitana xena XUMA, a va nwi keti ku mangalela mukonwana; va ta yimela ku ke ku kumeka nwana wa wa nhwanyana; masuku leke ku tekiwa yeleye va ta kuma ntsenge wa vena e ka Xuma^g lexi.

(Leswi swo kembela leswaku NDZOVOLO a hi ku xava hilaha swi vuriwaka ha kona hi vanwana vanhu. Leke e nge i swa nxave a swi ta yeriwa ehubyeni leke munhu a hlwela ku humesa). E hubyeni ku yiwa leke vuxaka byi tseme-ka.

XUMA xi vitaniwa hi vatekeriwa (tata wa nhwanyana.) Ku swekiwa byalwa ku vitaniwa vakenwana va ta ~~aku~~ leveleni. A ku humesiwi swinwana.

Loko xuma xi vitaniwile, leswi va nga ta swi kota ku swi humesa nkarhi wunwana ni wunwana ~~swe~~ blayeriwa kona eNtsengweni.

Loko ti ri tihomu, nkarhi wunwana va nge na ti kombiwa ve ti tshika, kwa-le ka vakonwana. Swi ta fana ni loko e nge va le ti vekisiwa. Hemu yi fa-ka va ta fanelia ku ya yi vika leswaku ~~v~~ni va yena va ta ta y~~e~~vula va te-ka nyama.

Loko vateki va humesile nkhavi I/- ni mukwana I/- ni xihleka 5/- a va ha boheki ku tisa tihomu; ~~v~~ni va tona va ta ta va ta ti teka; va nga va pfuma ku byisa a swi bohi.

Leswi mhaka ye tekelana yi nga r~~i~~ki mhaka ya xihundla, va voni va xuma (loko tihomu ti kombiwa, a hi mindyangu leyi nimb~~r~~hi ntsena, ni vanwa-na ta'va akisaneke na vena va rhambiwa ku ta vena Xuma (tihomu) lexi.

Va ta ti tiva hi mivala ya tona, hambi i mathokazi, hambi i tintsweli, tihavi ni, swinwana. Mhaka leyi yi endleriwa mundzuku ku nga humele-laka swe karhata, ku nga ku fa ka vukati, va ta kota ku vulavula ka swo-na.

E mintirhweni leyi hikwaye nwisi (nkulukumba) wa muti kumbe mwana wa yena kumbe makwaw~~y~~ va fanelia ku va kona ni timbhemi ta vena. Loko munhu e lovoleta e xihundlemi wa lova leko ku tshuka ku humelele le' swe karhata, hikuva huvo yi ta lava ~~ewumbheni~~.

H. Ku fa ka vukati
Hilaha hi nga vona ha kona, siku rinwana vukati bya swi kota ku fa ha-mbi vanhu va xi humesile XUMA.

(a) Loko munhu a khomiwa hi vuvabyi bya ngati le'yikulu timhaka ta vu-kati lebyi ti nga onheka; vuvabyi lebyi bya chavisa, ku tiviwa ntsena le-swaku a byi tluleli munhu loyi a nga riki wa rixaka ra munhu; kutani ~~lak~~ loko va nga sindzisa ku tekana ku vanga leswaku vuvabyi lebyi byi andza.

(b) Handile ka ngati le'yikulu, ku ni vuvabyi bya Rihuhi(hlamya) na byena i vuvabyi le'byikulu, lebyi loko N'anga yi byi tshungurile yi hlawuleriwaka(hakela) hi HOMU. Vukati byi nga fa hikokwalaho ka swona.

Loko nhwanyana a tshuka a nyenza jaha, a yengana ni jaha rinwana, xuma xi fanele, ku atsuriwa. Xuma lexi xi laveska xikanwe; kambe leko va-lovoleriwa va xi hundzisile xuma lexi ku ~~ya~~ lovola ha xona swi nga yi-mela leswaku la'vakonwana la'varswha va lovola kutani xuma xi huma ku ya pfala ntsengo lowuya. Nandzu lowu wa ku hundzuka ka nhwanyana a wu na ku yimela ra mundzuku, loko a komba leswaku a nga ha ri rhandzi jaha lo-yi wanhwanyana, xuma xa laveka ku tlhela hi le ndzhaku.

Vutondolo a byi dlayi vukati.

Wanuna a swi vuriwi vutondolo hikuva a nga siveriwi ku famba-famba; wa teka vasati la'vo tala, a swi na nandzu.

Loko ku dyoha nhwanyana, vatsvari va yena va fanele ku londza la'va nga nwi onha. Loko xuma xo riha (homu yinwe) xi humile vo endla byalwa va nwi heleketa. Hi tisile nsati wa nwina hi loyi, ~~z~~ onhile ni va ka mani, miriho ya kona hi yoleyi. Va ta vulavula va twana-na hilaha va nga ta swi vona ha kona. Mhaka hi leswaku va nwi amukela nsati wa vona na vumbiana bya yena. N'wana loko a dyohile a va dlayi. (khwembe ra le thyakeni u dyisiwa hi n'wana).

Loko a lo pumbiwa VULOYI mhaka ya kona yi kotiwa hi mhondzo. Va ta huma va ya ~~aku~~ hlahluveni, loko swi ya nwi ba loyi wanhwangana mhaka yi ta va yi tsemekile, va nge swi koti ku teka NOVI. Kwalaho XUMA xi fanele ku tlhela hikwaxo. Ni mihibani ya tlherisiwa hikuva vuloyi i xidyo ho le'xi-kulu ngopfu. Hi nge nwi teki a nga ta ta hi heta. Nawu wa va yimela, va nyikiwa swa vona.

Loko jaha ro tshuka ri khomiwa hi byinwana bya mavabyi la'makulu tanishi (switsheishela rihuhi le'ritsongo, nhlekonho ngati le'yikulu, rihuhi ~~ku~~ kume a kumiwa hi khombo ro lamatiwa xirho a nga ha ti swi kota ku hanyisa ndyangu, loko mindyangu leyi yi twanana nhwanyana loyi a nga ha teki-wa hi ndzisana ya jaha; loko ku ri hava we nwi teka vukati byi nga ha fa

Hi tlhelo ra vutondolo loko ku onhile wansati a nga ri nhwanyana mirihe ya kona i tihomu timb~~r~~hi (2), kambe masiku lawa haleno nsati wa munhu ~~z~~ rihila hi tihomu ta ntlanu (5), swa karhi swa endliwa sweswi.

Muthombheni Jaketi ~~z~~ rihila nsati wa va ka Mashale a nga Makhawukani

Joz1 ~~Mashale~~ Mashale.

Khomisani Nghamuni ~~o~~ tekisile enwana wa yena e ka ka Valoyi. Va ka valoyi va nwí lovolela hi ntlanu wa makume na ntlanu. Xuma lexi o dyela e nonwini. Nwana wa yena loko a ri evukatini, a ya tsandzana ni nuna, a tsutsuma ni Maburantani. Va ka Valoyi loko va lava nsati wa vona a va ha swi koti ku nwí kuma hikuva a nga ha lavi ku tekiwa, wo lava ku tifamba-fambela ni ^{yena} vayanuna. Masuk ^{ya} va tlhelela eka tata wa Khomisani Nghamuni, ku ya londza XUMA. Yena a komba ku karhata; hi ^{hosí} loko va ka valoyi va ta ya mangala e ka ^{yena} Mohlaba.

Timhaka ti tengiwa.

Va ka valoyi va ku: Wee hosí, hina hi tile laha hubyení hikuva va ka Nghamuni va ala ni nsati wa hina, hi nge: Hi lava nsati wa hina. Huvo yi ku: ^u kwihí loyi wansati? Va ku hi yoloyi. Kutani ku vutisiwa yena loyi wansati loko a ha byi lava vukati lebyi. Yena a ku: I nuna wa mina, ndza vuyela evukatini. Hi loko Huvo yi laya loyi wanuna leswaku a ya lungisela loyi wansati yindlu, hikuva a a nga ri na yindlu.

(1) Loyi wansati a a nga ha swi rhandzi ku tekiwa; a a nga pfumeli hi mbilu, a a chava ku karhatiwa hi huvo; na kambe ^u chavile ku vula leswaku a nga ha lavi ku tlhelela evukatini, hikuva Huvo a yi ta ku: (2)
Famba na rona, kambe u siya vana va ka Valoyi. Xa vumbirhi Nghamuni a a va kutsulele XUMA xa vona.

Loko va suka kwalaho loyi wansati a nga ha yimayimanga, hiloko a famba a ya kwalomu a famba-fambelaka kona.

Loyi wanuna a tlhela a ya yi vika e Hubyení kambe, leswaku loyi wansati ~~o~~ balekile. Hiloko ti tlhelela kwale ka tata wa yena. Yena ku kumeka leswaku a nga na xona Xuma, ^u dyale e nonwini. Huvo yi nwí boha ku humesa xuma. ~~Xumene~~ Khomisani a xavisa nhwanyana loyi a a ha sele e kaya, kutani a kuma mali ^(xuma) yo rihela va ka Valoyi.

(2) Nghamuni a iahlekeriwa hi XUMA; a tlhela a tekeriwa vana, va nyikiwa loyi wanuna.

K surtacco e ka unuvana e e nge Tsariwa
ku ncincana hi vana (ku tekelana) K24/11

A swi endleki ku ncincana hi vana. Loko munhu a tekile wansati hi Xuma, a nga ha languteli leswaku xuma lexi xi vuya xi ta teka [~] [~] onwana wansati; hambi mindyangu yi nga va yi avenenyana, a swi pfumeleleki.

Xik. Ya tata wa Hunisi ni mhani wa yena a va pfumelanga leswaku Hunisi a teka Xiluva(nwa-Jonas), hikuva Hlekani nwana wa makwavo wa Jonasi a a tekile Tsakisa makwavo wa ^{xi} Hunisi. Hi leswaku xuma le'ng ^A teka hosi ya Hunisi a xi ta tlhelela le ka Jonas. A swi to nge hiloko XUMA le'xi nga lovola Tsakisa, hosi ya Hunisi, xi tlhelela e ka Jonas xi ya teka Xiluva; kumbe hi nga ku Tsakisa [~] humile e ka ndyangu lowu wa ka Maluleke a ya kandza e ka ^CTsauke; kutani e ka ndyangu wa ka Tsauke (Cauke)ku huma Xiluva a ta ta siva Tsakisa. Mhaka yoleyo a yi endleki, ya ariwa, ku ncincana hi vana.

yulema a va hleki.

Nhwanyana hambi a lamele va teka, swa fana na yena wanuna hambi a lamele a nga ha teka. Loyi a nga swi kotiki ku teka kumbe ku tekiwa hi loko a lamele ngopfu le'swi vulaka leswaku a nga koti nchumu, ri nga va lumba loko munhu a nwⁱ teka. ^{an}hi loko munhu a tsemekile e^z voko, yoloje a ⁿga ha tekiwa hi munhu loyi a nga na vasati ni vana. Kasi loyi a nga ni vuvabyi bya rihuhi, kumbe xifafa, kumbe ngati-le yikulu, munhu a nga swi koti ku nwⁱ teka.

Bubuzela Gugu Mahlalela wa ka rhosa a a tekile Pfukani Mahlahluvani, kasi nwa-Mahlahluvani loyi a a lamele tihlo ni nenge. Ya tshamile swinwe va ko va kuma swihlangi swirharhu, va lo avanyisiwa hi rifu.

Ku lamata munhu swi rihwa hi wanhvana.

Loko munhu a dlonyola [~] onwana etihlo ri fa, [~] [~] nwⁱ riha hi nhwanyana va ri loko a nyenyiwa hikokwalaho ka vulema lebyi [~] ta tekile ^a mani? Hikokwalaho muendli wa swona [~] fanela ku humesa wanhvana leswaku a va nsati wa yena. Nhwanyana loyi loko a ya kuma swihlangi kwale vukatini ku ta biwa e Cuma (Tsengo) ^xi ya nwⁱ lovola.

Nwambakadzi a yi rih i nandzu. Hi leswaku loko ^o tshamisa

ntsena kwale vukatini a nga lovoriwanga, vana lava a va velekaka a va nga vuriwi vana, vo fana ni vanhu ntsena la'va nga lo titshamela, va nge vi ni kavelo e swilweni swa ndyangu lowu. VANA va tswariwa hi CUMA. Nsati loyi loko a nga humeriwanga hi Cuma vana va yena i manhlonga.

Nwambakadzi a yi rihî nandzu. Xivuriso lexi xi vula leswaku wansati a nga swi koti ku endliwa xirihanandzu. (Nwambakadzi i ntswele ya homu). Wansati loyi a nga ha rihanga nandzu, ^u _w ^z lo kandza vukati ; nandzu wa tolo wu vange ku tswalana; nsati loyi ^u ni ndhawu e ndyangu lowu, wa tiviwa, ^u ni fanelo tanîhi vanwana vavasati va ndyangu lowu.

Kute loko vafana va ri karhi va tlhavela ^Dpema(ntlangu wunwana), Dumisa Malati o vavisa tihlo ra Masiya. Swipeleka wa ka nkwinika hi rikhanjû. Tihlo ri fa ~~kunene~~. Loko nandzu wu tile swi endlile leswaku va ka Rikhotoso va humesa Dedeya Malati ku riha nandzu lowu. Kwalaho Masiya a teka Dedeya a va nsati wa yena. Loko Dedeya a kumile mana e ndzhaku ka mîkarhi, hi loko va ka Nkwinika va ba XUMA va ya lovola e ka Rikhotoso. Kwalaho Dedeya a nga ha rihanga nandzu ^u lo lovoriwa tanîhi vanwana vavasati. Khombo leriya ri endlile leswaku mindyangu leyi ^u tswalana.

Nawu wa Matlulana .

Matlulana a a nga pfhumbi ngopfu e xikarhi ka ^vatsong. Ni khale vavasati va nguvu a va ri kona; na vona vavanuna va njovo a va ri kona. Na swona a swi ri kona leswaku swa yila loko vavanuna vambirhi va tiva wansati wunwe hi ku hlangana na yena. Loko swi tiviwa leswaku vanhu lava va hlangene e ka ~~wansati~~ wunwe, a va nga kambani loko va vabya. Manguvalawa vanhu va nga hlangana-hlangana vavanuna vanwana vo tshama va tilunghisile hi mirhi, leswaku hambi va lo tshuka va ~~hlangana~~ hlanganile eka wansati wunwe swi nga vi na mhaka. Kambe a hi hikwavo la'va swi endlaka.

Tin'anga tinwana ta swi kota ku lungisa vanhu hi tlhelo ra mhaka leyi leswaku hambi va ngo tshuka va hlangene eka wansati swi nga endli nchumu. Munhu wa tlhaveriwa ni ku dyisiwa mirhi. Munhu loyi a dyisiweke ni ku tlhaveriwa mirhi ya swona, loko o na kamba munghana, swi ya tshuka swi vonaka le'syo tano, wo tswhutela

marhe mavokweni, a phakata emunghana, a nwi olola hi ku nwi koka tindleve; swi to hangalaka. Loko ku ri loko vanhu va ri karhi va tsakile va nga vabyi a swi na mhaka ku kambana, swi ala ntsena e thyaka. Swa fana ni swa dangameno, na rona a ri kambi muvabyi; na wona mahahlisa swi fambisa sweswo.

Xik. Nyanisi na Mawewe.

Mawewe a a ri ni nsati wa yena. Loko Mawewe a ri kunwana, loyi wa nsati wa yena a sala a huha (hlangana) na Nyanisi. Siku rimwana loko Mawewe a ri karhi a tsema timhandze, a vatla mbhinyi, hi loko a titsema hi xihloka. A yi ri mbanga swinene. Leswi a a titsemile e voko, a a swi kota ku tifamba-fambela. Hi Sonto ni ndzhenga a ku nwiwa byalwa e mutini wunwana, kutani Mawewe loyi a tiyela kona ku ya kombela byalwa. Loko a fika kona va nwi xeweta, hi loko Nyanisi a nwi khumba. Kunene Mawewe a tlhaveka, loko va ya tsundzuka leswaku i matlulana, va sungula ku chivrika, nkarhi a wu humdzile; hiloko Mawewe a rhwariwa kunene ku mukisiwa e mutini wa yena. Nkarhi lowu ku nga fikiwa ha wona le kaya, a na a file wo va ntsumbu. Hi kona ku fa ka Mawewe hi mhaka ya matlulana.

valusutho (Low Veld) wo nge a swi tiviwi e ka vona swilo leswi. Vugangu e ka vona i ku bomba. Kwalaho nawu wa matlulana wo nge a wu tirhi eka vona, a wu tiviwi; loko wu tiviwa, a wu na matimba.

Xikombiso: Maapoxo Nthabanele (nhwana-wa-nга-xivuya) a a ri ni nguvu, a a nга siyi wanuna; mutsonga, musutho mani na mani loyi a navelaka ku endla sweswo o ya eka yena, a a nга ali munhu. Kambe a ku nга humeleri nchumu. Loko ku lovile wanuna, mani na mani loyi a nга tsundzukaka leswaku va hundzile ndhawu yinwe, a nга swi koti ku ya pfuna e ku lahla; kambe e gangeni leri vanhu a va pfunana swinene, ku nга humeleri nchumu.

Masikulawa loko munhu wa xinuna a lovile vavanuna va chava ku ya pfuna hi ku tiva nawu lowu. Vanhu va tala ku ya chavelela hi ra mundzuku; kasi siku ku lahliwaka va chava ku tshinela. Va chava wona nawu lowu wa Matlulana.

Nthabeleni Mahlathi a a ri kwalaha kaya loko mana wa yena a ku: Nwananga, u fanele ku teka nsati; wa vona a ndza ha swi koti ku mi tirhela. Nthabeleni a ku: Hi swona manana, i mhaka le'yi twalaka, kambe XUMA ku hava. Kutaku loko ndzi tlhelerile e doropeni, e ku verengeni, ndzi ta rhumela mali leswaku mi ta ndzi lavela nhwanyana. A ndzi hlawuli, leswi mi nga ta swi vonisa swona swi ta va swi lulamile e ka mina.

Kunene kute e ndzhaku ka ~~mi~~ karhi loko Nthabeleni a tlhelele e ku verengeni a rhumela mali ya makume mambirhi ya tipondo ni ntlanu (f25) a ku: Manana, hi mhaka leyi hi nga suka hi yi pimile ya ku teka, ndzi rhumela mali yoleyo ya makume mambirhi ni ntlanu wa tipondo (f25) leswaku mi ta sungula evukati ~~ha~~ yona; loko ndzi ri karhi ndzi tirha ndzi ta tlhela ndzi mi rhumela yinwana. I XUMA xa nyuku ndzi nge swi koti ku xi hlanganisa siku rinwe.

Hlonipha Mahlathi (mana wa Nthabeleni) a tsaka ngopfu. A teka timhaka a ya ti komba Hasana Mahlathi (ndzisana ya mufi, nuna wa yena) ku vitaniwa Mpfuleni nwana wa vukati, ni hahani wa vona Nyathela, kutani va kamba mindyangu lomu swi fanelaka ku kumela Nthabeleni ensati. Hahani wa vona a komba ndyangu wa ka Matindinini Phakula; va fika va twanana hikwavo hi tlhelo ra ndyangu. A ku ri ni vanhwanyana vambirhi e ndyangu. Nwana wa vukati a ku: Mina ndzi vona Makhanana. Hahani a ku: Makhanana ~~lo~~ saseka, kambe i ritswha (wa kariha). Mana wa vona a ku: "Munhu nene i Nxalati, kwalaho a hi ta ku hi ~~te~~ kile wansati. Hi loko na yena Hasana a ta ku na mina ndzi vona yoloye. Kutani hikwavo va nkheselana kwalaho.

Ku rhumiwile Yandheya makwavo wa Hlonipha a ri yena ntsumi ya kona. Yandheya a suka na Dumisa Mashele va rhwele XUMA lexi. Loko va fika e mutini wa ka Matindinini Phakula, va nghena e ka Thanana Vuma. Va fika va nwí komba etimhaka leti va teke ha tona ni leswaku a ya va losela, ni ku va fikisela marito lawa. Hi rhumiwile hi va ka Nkhwashu ku ta kombela ritswalo (ku tswalana); nwana wa vona Nthabeleni a navelaka ku teka Nxalati.

A suka a famba. Va sala va yi kamba mhaka leyi hi ku vitana loyi wanhwanyana va nwi vutisa loko a twisisa mhaka leyi. Yena a nkhensa. Va ku ka yena: Xana ha va rhurhela-ke? Ha amukela-ke xuma lexi, kasi mundzuku u ta pfuka u vula swinwana, u hi hlantisa xuma hina hi dyile? Nxalati a ku: Mi nga chaveni, amukelani xuma xa vona, ndza nwi rhandza. Ha amukela xuma xa va ka Nkhwashu, hi nga pfuki hi twile swinwana mundzuku. Hi loko ku vitaniwa thanana Vuma. Loko a fika, va ka Phakula va ku: U vitaniwa hi hina, Byela va ka Nkhwashu leswaku va amukeriwa, thanana a yisa timhaka: Ha losa, a hee. Va vula sweswo va ka phakula va ri, i kaya ka nwina, na yena nhwanyana wo ya kaya ka yena, i mafundza. Va ka Nkhwashu va humessa makume mambirhi na ntlhanu, va chela. Masuku va tlhelela e kaya.

Loko ku hundzile masikwanyana va tlhela va amukela khume ra tipondo ni ntlhanu le'ti humaka eka Nthabeleni. Na tona ti landza.

Tintsumi ti tlhela ti vitaniwa ku ta rhwala ni ku heleketa entsengo lowu. Loko va hlangene va ka Nkhwashu va ku: Mi vitaniwile hi hina, ta ha ri teti ta tolo. Mufana ^w rhumerile khume ra tipondo ni ntlhanu, kutani ti fanele ku ya kuma letiya, ti hlangana mune wa makume. Loko mi cherile leti, mi to kombela mati. Hi loko kunene va rhwaka XUMA lexiya va suka va famba.

~~Tanighi r'endzo le'rd rhanga va famba va ya fikela kona ka Vuma.~~
 Ha ha vuyile hi ta tolo wa yuma. Namunthha hi ta hi tamele khume ra tipondo ni ntlhanu swi ta hlangana mune wa makume. Va ka Nkhwashu va ri: Va kombela emati. Vuma a yisa etimhaka e ka phakula. Va vula sweswo va ka Nkhwashu va ri va ni tihomu tirharhu hi leti (khume ra tipondo ni ntlhanu) ti ta hlangana mune wa makume. Va kombela mati. A huma a famba.

Va sala va tlhuvana na tona va ka Phakula. Vo kombela mati va nga si heta ni ku lovola; a hi swona, a va hete ku lovola ku va kona va nga ta kombela mati. Swa twala, kambe tsundzukani leswaku i xuma xa nyuku na swona i nwana wa le kaya, swa antswa loko hi nwi nyika, ^w ta hetisa a ri na yena, ku vula Jamela, hahani wa Nxalati. Hikwavo va nkhensa rero.

Loko va vitanile entsumi ~~wak~~ va ku ka yona: Byela va ka Nkhwashu, ha swi twa leswi va swi vulaka, kambe a va si heta ku lovola. Hambi swi

swi ri tano i nwana^{wa ce koma}, na swona i XUMA xa nyuku, ha mi nyika ensati wa nwina, kambe mi fanele ku hatlisa mi hetisa. Ntsumi yi ya tivisa varhumawa va ka Nkhwashu, va nkhensa, va suka va famba.
E ndzhaku ka masiku hi loko^{va ka phakula} va lungisa va hlomisa nwana wa vona.

Nwa-Matindinini^w hloma nuna a ha ri edoropeni; loko a xwile masiku kwale vukatini, hi loko nuna a nwi vitana a ya kwale Pretoria. Sweswi^w ni swihlangi swimbirhi, mufana ni nhwanyana.

"Hunisi Telakufa a teka Makhawukana Nhloko"

Hunisi Telakufa^w kurile a kola a va jaha le'rikulu a nga kombi leswaku yena^w ni ku navela ka ku va n1 ndyangu. Hi loko munisi, hos1 ya tata wa yena, loyi yena a thyiweke yena, a nwi vutisa a ku: Xana leswi u ngo lo ntse u ehleketa ku teka rini xana? Hiloko yena a hlamula a ku:Nhwanyana^w kona loyi ndzi nga twanana na yena, ^w kwale Koloni.I xidyondzi. Mukhalabye Hunisi a engeta a vutisa a ku: Munhu wa kona i muxaka muni? Yena a ku: Rixaka ra yena i mu-Xhosa. Hee, a swi lo yini ku lava nhwanyana e xikarhi ka va-Tsonga. Loko a nga si ^w hlamula mana wa kona a ku: A hi kona loko hi tshikiwile; na yena tata wa kona a nga Telakufa a ~~vula smeswo~~. Mukhalabye Hunisi a va hlamula a ku: A hi mhaka ~~ye~~ mi tshika, i mhaka ya vutomi bya masiku lawa. Hambi a ngo ta a ri nhwanyana loyi a rhandzaka ku tshamisa na nwina a mi hlayisa, loko tiko^w ler1 ri nga twanani na yena, tinh'anga ti ku fanelia ku ya tshama e tikweni ro tanhi le madoropeni ya va pitor1 kumbe Joni, swi ngo endleka leswaku va famba va ya tshama kona; kwalaho xi nge vi xona xikhutu xexo.

Ku vutiwa ka Makhawukana Nhloko i Hunisi Telakufa.

Loko ntsengo wu hlanganisiwile ku rhumiwa mukhalabye Hunisi ku lungisa timhaka ta nwana loyi. Va suka va famba. Va tsemakanya matiko va ko va ya fika kona. A ya ri madyambu; Mukhalabye a vika mhaka ya yena, kambe nhlamulo yi ku: Rhula, mukhalabye, kutaku mundzuku ku ta ta vavanuna lava va nga vona u nga ta va byela lexi u nga naxo e mbilwini ya wena.

Hi siku le'ri tlhandlamaka, hi ndzhenga lo'wukulu a ta fika loyi

a nga yena a faneleke ku vulavula timhaka hikuva nwini wa ndyangu a a tsutsumele vuvabyi kunwana. Hi loko ntsumi yi ta fika yi ku: Va ri va ka Nhloko ^u va hlangene. Mukhalabye Hunisi a ya kona ni nwana wa yena. A ku: Ndzi rhumiwile hi vatswari ^u wa nwana loyi ku ta kombela ritswalo, nwana wa hina ^u vonile nhwanyana e ndyangu lowu, Makhawukana.(a ku ri ni vanhwanyana varharhu e ndyangu lowu) Hunisi ^u vulavula timhaka leti a ri karhi a tikhwaxa-khwaxa, a humesa homu e xikhwameni (ntlhanu wa tipondo) a ku hi xa ka hina hi vulavula na nwina hi homu leyi; a humesa ni timfuku timbirhi ta fole ya manana yi ri niw 10/- e ndzeni, ya tatana yona yi ri ni 5/-. a humesa kambe ntlhanu wa makume ya tipondo a ku hi leswi hi ~~14~~ tikombaka ha swona e mahlweni ka nwina e mhakeni leyi hi yi vulaka. Va ka Nhloko va rhwala XUMA va famba va ya vulavula. Va tlhela va vuya va ku: Nhloko ^u vula sweswo ^u ri Mu-Nwanati i mukonwana, leswi a nga swi endla swi hi komba swinene leswaku ha kunene mhaka leyi ya mi vava. Hi nkhensile, hi mi amukele. Hambi leswi nwini wa muti a nga ri ki kona, hi ta ta nwi tivisa, a ku nga hundzuki nchumu; mi rhurheriwile.

Hi fanelo loko va ka maluleke va kombile lexi va xi teleke, va ka Nhloko a va fanele ~~ku~~ ^u va vitanile nwana wa vona Makhawukana ku ta nwi vutisa loko kunene timhaka leti a ti tiva, ni ku ti twisisa, ni ku va tiyisela leswaku va nga chavi ku amukela Xuma hikuva wa nwi rhandza loyi wajaha; kambe a swi va nga ~~tyno~~ hikuva loko Hunisi na Makhawukana va tlotsanile ~~kwalomu~~ ka vona, va twananile leswaku Makhawukana a ya tivisa le ka vona a tlhela a komba laha timhaka ti nga ta va ti fikile kona. Kunene loko Makhawukana a kombile ni ku twanana ni ~~vaka~~ vona ^u lo byela Hunisi leswaku timhaka haleno ti lulamile, mi nga ta mi ta tikomba.

Hi xi-Tsonga xa xiviri a swi nga ti endleka hikuva vanhu lava i va matiko, a va tiviwi; mindyangu a ~~yi~~ yi tivani; kambe ~~mangu-~~ manguva lawa swa endleka hikuva ~~ko~~ twanana vona varhandzani kutani va lerisa leswaku va lungiseriwa hi vatswari ku hlanganisa timhaka.

Endv 561